

บทที่ 2

แบบเรียนสมัยอยุธยา

1. จินตามณี : แบบเรียนทุกยุคสมัย

หนังสือจินตามณี เป็นหนังสือแบบเรียนเล่มแรกของไทยที่ปรากฏหลักฐานเหลืออยู่ จนถึงปัจจุบันเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อใช้เป็นแบบเรียน หรือตำราที่ใช้ในการเรียนการสอนหนังสือไทยครั้งสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2199 - 2231) สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระโหราธิบดีแต่งหนังสือจินตามณีขึ้นเนื่องจากมีสาเหตุว่า เมื่อพวกบาทหลวงฝรั่งเศสแรกเข้ามาสอนศาสนาคริสต์ในพระนครศรีอยุธยานั้นได้ตั้งโรงเรียนสำหรับสอนหนังสือแก่เด็กไทยด้วยอาศัยเหตุนี้ เห็นว่าคงเป็นเพราะสมเด็จพระนารายณ์ ทรงดำริว่า ถ้าฝ่ายไทยเองไม่เอาธุระจัดการบำรุงการเล่าเรียนให้รุ่งเรือง ก็จะไม่เปรียบฝรั่งเศส พระโหราธิบดีจึงเป็นปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงว่าเชี่ยวชาญอักษรอยู่ในสมัยครั้งนั้น สมเด็จพระนารายณ์จึงมีรับสั่งให้แต่งตำราสอนหนังสือไทยขึ้นใหม่ ..... การที่กวัดขันธ์ลูกผู้ดีเล่าเรียนหนังสือไทยคงจะเริ่มขึ้นในครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ความที่กล่าวนี้ยังมีหลักฐานที่สังเกตได้อีกอย่างหนึ่ง ด้วยตัวอย่างหนังสือฝีมืออักษรที่เขียนในครั้งนั้น เช่นหนังสือสัญญาที่ทำกับฝรั่งเศสยังปรากฏอยู่ว่า ขบวนการอักษรวิจิที่ใช่วิปลาดคลาดเคลื่อนมาก เห็นได้ว่าความรู้หนังสือไทยคงตกต่ำมาก พึงจะกลับมาเจริญขึ้นตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ เพราะฉะนั้นต่อมา (ตอนปลายรัชกาล) ถึงรัชกาลหลัง ๆ จึงมีผู้รู้หนังสือไทย

• สันต์ดีขึ้นเป็นลำดับ จนสามารถแต่งกลอนเล่นเพลงยาวกันได้ชุกชุม สืบต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ.” (1)

จากข้อวินิจฉัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แสดงให้เห็นว่าการที่กวีสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้สร้างผลงานทางวรรณกรรมมากขึ้นนั้น หนังสือแบบเรียนจินตามณี

(1) ชนิด อยู่โพธิ์ “บันทึกเรื่องหนังสือจินตามณี” จินตามณีเล่ม 1 - 2, (ศิลปาบรรณาการ, 2512) หน้า 149 - 150 อ้างถึง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช “บันทึกสมาคมวรรณคดี” ปีที่ 1 เล่ม 5 พ.ศ. 2475.

เป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูวรรณกรรมไทยด้วย เพราะเหตุว่าหนังสือจินตนิพนธ์ในตอนที่ ๑ ได้เน้นการสอนฉันทลักษณ์แบบต่าง ๆ ของไทยไว้มากมาย ซึ่งก็วิสามานยนันท์ และได้แบบอย่างอันดีจากตำราเรียนเล่มนี้อย่างมาก

โดยเหตุที่หนังสือจินตนิพนธ์เป็นตำราเรียนภาษาไทย และได้ใช้กันอย่างแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยที่ยังไม่มีการพิมพ์ ฉะนั้นจำเป็นอยู่เองที่ผู้ใคร่ความรู้จะต้อง ขวนขวายหาต้นฉบับมาคัดลอกไว้ เมื่อมีการคัดลอกกันสืบ ๆ มาหลายต่อเข้า ก็ย่อมมีการวิปาส กลาดเคลื่อนไปเข้าผู้ที่เป็นเจ้าของสมุด (สมุดไทยที่ใช้คัดลอก) ได้ความรู้ความเห็นอันใดมาจากแหล่งอื่นที่เกี่ยวข้องบ้างไม่เกี่ยวข้องบ้างก็คัดลอกเพิ่มเติมลงไป นอกจากนี้ผู้รู้บางท่าน เห็นว่าบางตอนในต้นฉบับหนังสือจินตนิพนธ์ยื่นย่นย่อเกินไป ท่านอาจจะเพิ่มเติมเสริมแต่งเพื่อ อธิบายความให้เข้าใจง่ายขึ้น ฉะนั้นการที่คัดลอกกันสืบมาเป็นเวลาช้านาน จึงเป็นสาเหตุสำคัญ ที่พบว่าหนังสือจินตนิพนธ์ที่พบอยู่ในปัจจุบันนี้มีสำนวนแตกต่างกันไป แต่เนื้อหากระบวนความ อันเป็นแก่นแท้ของเรื่องยังคงเดิม คือยังเป็นตำราในการสอนการอ่านเขียนภาษาไทย จากการ ศึกษาเชิงสำรวจของ นายชนิด อนุโพธิ์ พอดีสรุปได้ว่าหนังสือจินตนิพนธ์ฉบับพระโหราธิบดี นั้น มีสำนวนคลาดเคลื่อนกันพอจัดได้เป็น 4 กลุ่ม คือ

1.1 จินตนิพนธ์ฉบับความพ้อง

จินตนิพนธ์ฉบับความพ้อง คือหนังสือจินตนิพนธ์ที่มีใจความส่วนใหญ่พ้องกัน หรือ เหมือนกันแต่ก็มีส่วนปลีกย่อยที่เพิ่มเติมแตกต่างกันไป จินตนิพนธ์ฉบับนี้เข้าใจว่าเป็นฉบับ ที่คัดลอกจากฉบับของพระโหราธิบดีสืบต่อ ๆ มา แต่การที่คลาดเคลื่อนกันบ้างนั้นอาจจะ เป็น คัดลอกตกหล่น หรือเพิ่มเติมเข้าเฉพาะส่วนที่บทพร้องโดยไม่มีเจตนาจะให้ต่างไปจากต้นฉบับ เดิม

จินตนิพนธ์ฉบับความพ้องนี้เป็นฉบับที่แพร่หลายและพบอยู่หลายฉบับที่หอสมุดแห่งชาติ และเข้าใจว่าหนังสือจินตนิพนธ์ที่ใช้เป็นแบบเรียนสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นก็คือ จินตนิพนธ์ ฉบับความพ้องนี้เอง (2) จินตนิพนธ์ฉบับความพ้องที่พบต้นฉบับคัดลอกเก่าที่สุด ได้แก่สมุด ไทยคำตัวจริง (สี่เหล็อง) มีบานแพนทหน้าคั่นว่า “วัน คำ จุลศักราช 1144 (พ.ศ. 2325) (3) ปีชวด จัตวาศก ข้าพระพุทธเจ้าขุนมหาสิทขาระ ข้าพระพุทธเจ้าหมื่นทิพไมตรี หมื่นเทพไมตรี

(2) คือ จินตนิพนธ์เล่ม 1 ที่สำนักพิมพ์ศิลปปาบรรณาการ พิมพ์ครั้งที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2512. และโรงพิมพ์ของ หมอสมิท บางกอกแหลม พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ จ.ศ. 1232 (พ.ศ. 2413)

(3) ตรงกับปีเริ่มต้น รัชกาลที่ 1 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ซุบ ข้าพระพุทธเจ้าทาน 3 ครั้ง⁽⁴⁾ แต่อย่างไรก็ตามจินตมณีนับความพ้องนี้ยังมีส่วนปลีกย่อยที่ต่างกันอยู่มาก

1.2 จินตมณีนับความแปลก

จินตมณีนับความแปลก คือหนังสือจินตมณีที่มีเนื้อความแตกต่างไปจากฉบับความพ้องมากกล่าวคือ การดำเนินเนื้อหาต่างไปจากจินตมณีนับความพ้อง ซึ่งอาจจะมีการแต่งเสริมเพิ่มความและตัดทอนบางตอนในฉบับความพ้องออกไป เช่น ไม่เริ่มต้นด้วยอักษรศัพท์เหมือนจินตมณีนับความพ้อง แต่กลับเริ่มต้นตอน นโม พุทธาย สาธุ แล้วแจกอักษรคือ สระ พยัญชนะ (ก ถึง ฮ) ประสมอักษรแล้วแจกถูกตามแม่สะกด ก.กา ถึง แม่เกย ฯลฯ

จินตมณีนับความแปลกพบ 2 ฉบับ เท่านั้นคือ ฉบับที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพประทานแก่หอสมุดฯ และฉบับที่หอสมุดมีมาแต่เดิมอีกเล่มหนึ่ง ทั้งสองฉบับมีบานแพนงเหมือนกัน (ต่างไปจากฉบับความพ้อง) ว่า

“ศักราช 645 ปีมะแมศก⁽⁵⁾ พญาร่วงเข้าได้เมืองศรีสัชชนาลัย จึงได้แต่งหนังสือไทยแลแม่อักษรทั้งหลายตามพากย์ทั้งปวงอันเจรจาซึ่งกันและกัน และครั้งนั้นได้แต่งแต่แม่อักษรไว้จะได้แต่งเป็นปรกติวิจารณ์ (หมายถึงตำราสำหรับเรียน อ่าน) หามิได้ และกุลบุตรผู้อ่านเขียนเป็นอันยากนักแลอนึ่ง แม่หนังสือแต่ ก.กา ถึง กน ฯลฯ จนถึงเกย นั้น เมืองขอมก็แต่งมีอยู่แล้ว พญาร่วงจึงแต่งแต่รูปอักษรไทยต่าง ๆ แลอักษรขอม ทำสิ่งหลพากย์นั้นเดิมมีแต่ตั้งนี้ พระอาจารย์เจ้าผู้มีปัญญาจะให้วิจารณ์จึงแต่งกำกับไว้ดังนี้ เพื่อให้กุลบุตรอันเล่าเรียนพิจารณาเห็นแต่เดิมมีแม่อักษรขอมตั้งนี้”

แต่อย่างไรก็ตามหนังสือจินตมณีนับความแปลกนี้ คงไม่แพร่หลายมากนัก คือมีต้นฉบับน้อยจึงพบเพียง 2 ฉบับเท่านั้น และคงเป็นแบบเรียนที่เจ้าสำนักเรียนสำนักใดสำนักหนึ่งแต่งเพิ่มเติมขึ้นเพื่อใช้สอนลูกศิษย์ อีกประการหนึ่งสำนักเรียนอื่น ๆ ยังเห็นว่าจินตมณีนับพระโหราธิบดี (ฉบับความพ้อง) มีความสำคัญมากกว่าฉบับความแปลก จึงนิยมใช้ฉบับความพ้องและคัดลอกกันแพร่หลายกว่า

1.3 จินตมณีนับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท (สมัย ร.3)

กรมหลวงวงษาธิราชสนิท กวีสมัย ร.3 เป็นลูกศิษย์ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ในโคลงตอนที่กล่าวถึงนามท่านว่า ดังนี้

(4) ดูรายละเอียดใน ชนิด อยู่โพธิ์ “บันทึกเรื่องหนังสือจินตมณี”, เรื่องเดิม, หน้า 123 - 154

(5) จุลศักราช 645 ตรงกับ พ.ศ. 1826 ซึ่งข้อความนี้ตรงกับศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง

○ ตนตู่ผู้ศิษย์แจ้ง

เจนอรรถ

กรมมุขิตาธิราช

นาทสี่ ..... ฯลฯ (๕)

จินตตามณีฉบับนี้กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ประพันธ์ขึ้นโดยการเลียนแบบจินตตามณีฉบับพระโหราธิบดี เพียงแต่ปรับปรุงให้เข้าใจง่ายขึ้น เพื่อที่จะใช้สอนพระราชโอรสและพระราชธิดาในสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ร.3 และคงใช้ควบคู่กันไปกับจินตตามณีฉบับพระโหราธิบดี จึงเรียกกันว่า “ประถมจินตตามณี เล่ม 2” และเรียกฉบับเดิมว่า “ประถมจินตตามณี เล่ม 1” (ดูรายละเอียดอื่น ๆ ในจินตตามณีเล่ม 2 ในบทที่ 4 วิเคราะห์หนังสือจินตตามณี เล่ม 2)

1.4 จินตตามณีฉบับหมอบรัดเล

เป็นฉบับที่รวบรวมหนังสือแบบเรียนพิมพ์รวมเล่มไว้ มีทั้งจินตตามณี ประถม ก.กา ประถมมลา และปทานุกรม นอกจากนี้ยังเพิ่มเติมแทรกเรื่องและคำอธิบายต่าง ๆ ไว้อีก (๗) แสดงให้เห็นว่าหมอบรัดเล ต้องการพิมพ์หนังสือแบบเรียนของไทย เพื่อที่จะใช้เป็นตำราเรียนแก่กุลบุตรกุลธิดาในสมัยนั้น ทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศ การจัดพิมพ์ครั้งนี้หมอบรัดเล น่าจะใช้นักปราชญ์ไทยช่วยเหลือในการรวบรวม เพราะปรากฏข้อความเพิ่มเติมอยู่หลายตอนที่สื่อแสดงว่า ต้องการที่จะให้แบบเรียนเล่มนี้เป็นตำราเรียนภาษาไทยของชาวต่างประเทศด้วย เช่น มีการแบ่งอักษร 44 ตัว ออกเป็น 5 กลุ่ม ตามลักษณะการเกิดของเสียง (ฐานกรณ์) และได้อธิบายไว้ชัดเจนว่า “อันแบ่งอักษรเป็น 5 จำพวกเช่นว่ามานี้ ไม่สู้สำคัญนักแก่กุลบุตรที่เป็นไทย แต่จำพวกคนมาแต่คนอกผู้เป็นปราชญ์ชอบเรียนภาษาไทยละเอียด เขาเห็นสมควรจะแบ่งอักษรไทยเช่นว่านี้ เราจึงแบ่งตามใจเขา จะได้เป็นประโยชน์แก่ฝรั่งบ้าง” (๘) นอกจากนี้ยังปรากฏว่าได้นำเอาเครื่องหมายวรรคตอนแบบอังกฤษมาอธิบายไว้ด้วย ในตอนที่แยกเล่มยังมี ราชาศัพท์ ศัพท์กัมพูชา โกลงกลบตต่าง ๆ ในจารีกรวดเซตฺยเนน รวมอยู่ในเล่มเดียวกันนี้

แต่อย่างไรก็ตามหนังสือจินตตามณีฉบับหมอบรัดเลพิมพ์นี้ “ได้รับความนิยมโดยทั่วไป เพราะสะดวกแก่การค้นฉบับได้ง่ายกว่าการคัดลอกด้วยมือเหมือนฉบับอื่น ๆ อีกประกาศหนังสือจินตตามณีฉบับนี้ยังเป็นที่ยอมรับของแบบเรียนเล่มอื่น ๆ อีกด้วยดังกล่าวแล้ว ฉะนั้นจึงพบว่าต่อมาอีกไม่นานนักโรงพิมพ์พานิชสุภผลได้นำมาพิมพ์จำหน่ายอีกครั้งหนึ่ง

(๕) กรมหลวงวงษาธิราชสนิท, จินตตามณี เล่ม 2 (ศิลปาบรรณาคาร, 2512), หน้า 110

(๗) ไม่ทราบ ปีพิมพ์ที่แน่นอน ส่วนจินตตามณีฉบับความตึงนั้น โรงพิมพ์หมอบรัดเล บางคอแหลม พิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2413 หมอบรัดเล ตั้งโรงพิมพ์สมัยเดียวกัน ฉะนั้นจึงน่าจะพิมพ์ในสมัยใกล้เคียงกัน และโรงพิมพ์พานิชสุภผลนำมาพิมพ์อีกครั้งหนึ่ง พ.ศ. 2448

(๘) ธนิต อยู่โพธิ์ เรื่องเดิม, หน้า 141

2. ผู้แต่งและธรรมเนียมการแต่ง

หนังสือจินตตามณีฉบับความห้อง ซึ่งเป็นฉบับที่พบมากที่สุดและมีเนื้อความส่วนใหญ่เหมือนกัน ฉะนั้นจึงเชื่อว่าเป็นฉบับที่คัดลอกมาจากต้นฉบับเดิมสมัยกรุงศรีอยุธยา และไม่มีผู้ใดเจตนาแก้ไขปรับปรุงเหมือนฉบับอื่นๆ ถึงแม้ว่าจะมีความไม่ตรงกันบ้างเล็กน้อยนั้น เข้าใจว่าคัดลอกตกหล่น หรือผิดพลาดโดยมิได้ตั้งใจ จินตตามณีฉบับความห้องนี้จะมีข้อความที่บอกผู้แต่งไว้ชัดเจนอยู่ 2 ตอน คือ

- จินตตามณีนี้ พระโหราธิบดี เสด็จอยู่เมืองสุโขทัยแต่งถวายแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าลพบุรี
- ขุนปราษฎ์หนึ่งเลอศ เป็นโหราประเสริฐ ปัญญาชำนาญ ชาวโชนบุรี สวัสดิพิศาล ข้าพระภูบาล เจ้ากรุงพระนคร .....ฯ

ความทั้งสองตอนนี้อยู่ท้ายของการจบตอนทั้ง 2 แห่ง กล่าวคือตอนต่อไปก็จะเริ่มต้นไหว้ครูใหม่จึงทำให้วินิจฉัยได้ว่า หนังสือจินตตามณี นี้มีกวีหลายคนช่วยกันแต่ง และแต่งกันคนละตอน จึงปรากฏว่ามีประณามพจน์ (บทไหว้ครู) อยู่ถึง 4 ตอน คือ

- 1) ตอนเริ่มต้น ก่อนอธิบาย อักษรศัพท์
- 2) ตอนก่อน อธิบายการใช้ ศ ษ ส และแจกลูก ประสมอักษร จบด้วยการบอกว่า "จินตตามณีนี้ พระโหราธิบดี เสด็จอยู่เมืองสุโขทัย แต่งถวายแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าลพบุรี"
- 3) ตอนก่อนอธิบายตัวสะกด แม่ ก.กา ...เกอ โดยประพันธ์เป็นโคลงสี่สุภาพ ซึ่งน่าจะตั้งข้อสังเกตว่าประพันธ์ซ่อมขึ้นใหม่ เพราะปรากฏว่าได้อธิบายถึงไม้ตรี ไม้จัตวา ด้วย
- 4) ตอนก่อนอธิบายฉันทลักษณ์ "ไหว้ครูด้วยกาพย์สุราคนางค์บทหนึ่ง และจะจบท้ายกาพย์ได้กล่าวถึงนามผู้ประพันธ์ว่า (แล้วดำเนินเรื่องฉันทลักษณ์ไปจนจบ)
○ ขุนปราษฎ์หนึ่งเลอศ เป็นโหราประเสริฐ ปัญญาชำนาญ ชาวโชนบุรี สวัสดิพิศาล ข้าพระภูบาล เจ้ากรุงพระนครฯ

อย่างไรก็ตามจากการสันนิษฐานของสมเด็จพระยาตำราภานุภาพนั้นได้ให้ข้อยุติที่ว่าพระโหราธิบดี และขุนประเสริฐนั้นเป็นบุคคลคนเดียวกัน โดยสรุปว่า พระโหราธิบดีนั้นบ้านเดิมอยู่ที่เมืองสุโขทัย และย้ายมาอยู่เมืองโชนบุรี (หรือในพงศาวดาร เรียกอีกชื่อว่าสระหลวง ซึ่งหมายถึงพิชิต) และได้สันนิษฐานว่าพระโหราภาโชนบุรีนี้ได้แต่งพระราชพงศาวดาร (พงศาวดาร

ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ) อีกเล่มหนึ่งตามรับสั่งของสมเด็จพระนารายณ์ในสมัยไล่เลี่ยกัน โดยทรงพระราชดำริว่าให้พระโหราฯ แต่งแบบเรียนและพระราชพงศาวดารก็เพื่อที่ใช้เป็นตำราเรียนของเด็กไทย และเป็นการศึกษาแก่ชาวต่างประเทศที่เข้ามาเมืองไทยในครั้งนั้นด้วย

ส่วนธรรมเนียมการประพันธ์นั้น เข้าใจว่าพระโหราฯ ได้แต่งขึ้นเพื่อใช้สอนเด็ก ๆ เป็นตอน ๆ ฉะนั้นท่านจึงเริ่มต้นให้วิเคราะห์ทุกตอนเมื่อเปลี่ยนตอนใหม่ หรือเปลี่ยนบทใหม่ และบางตอนท่านก็ใส่ชื่อของท่านไว้ด้วย การจัดลำดับเรื่องตามความจำเป็น ความยาก - ง่ายของการเรียนหนังสือไทยนั้นท่านอาจจะจัดลำดับไว้เป็นตอน ๆ ตามความเหมาะสมกับเด็กที่มาเรียน ส่วนเรื่องฉันทลักษณ์นั้น คงจะแต่งไว้เพื่อลูกศิษย์ที่มีความเป็นเลิศเฉลียวฉลาด ที่รักทางด้านกวีนิพนธ์ ซึ่งไม่จำเป็นสำหรับเด็กทั่ว ๆ ไปที่ต้องการเพียงการอ่านออกเขียนได้ แต่ภายหลังการคัดลอกได้คัดลอกรวมกันเป็นเล่มเดียว จึงดูว่าเนื้อหาในเรื่องจินตามณีไม่กลมกลืนกัน ยังดูเป็นตอน ๆ ดังกล่าว

3. วิเคราะห์เนื้อหาของจินตามณี

เนื้อหาในเรื่องจินตามณีนี้น่าจะแบ่งได้ 5 ตอน คือ

- 1) อักษรศัพท์ และการใช้ ศ.ษ.ส.
- 2) แจกลูกตัวอักษร คือ ไตรยางศ์ การประสมอักษรและตัวสะกด กับการผันเสียงวรรณยุกต์
- 3) อธิบายตัวสะกดตามแม่ ก.กา ถึง เกย คำเป็น คำตาย
- 4) อธิบายการแต่งโคลง กาพย์ ฉันท์ (ฉันทลักษณ์)
- 5) อักษรรหัสต่าง ๆ

3.1 อักษรศัพท์

ตอนอักษรศัพท์ และการใช้ ศ.ษ.ส. นี้เป็นการรวบรวมคำที่เขียนยากอ่านยาก หรือคำที่มักจะเขียนกันผิดไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อนักเรียนจะได้ทบทวนจดจำ ในอักษรศัพท์นี้ท่านไม่ได้ให้คำอธิบายใด ๆ นอกจากรวบรวมคำมาเรียงไว้จำนวนมาก (ดูภาพต้นฉบับลายมือรูปที่ 2)

พวยใน มฤตยูปายาส เขาก็กรลศบรพต มาลาช มาลา มาโดยว่าพวงดอกไม้ เสวตรนัต
 ชูช ชวช ว่าชง จรเข็ในน้ำ จเข็คนตรี คเข็ลากไม้ จำชีพิตรให้ตาย ข้ามให้ตาย
 รบศึกข้าศึก ข้าพณหัวเจ้า ฯลฯ

3) คำพ้องความหมาย คือรวบรวมคำที่มีความหมายเหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกันแต่
 เขียนได้หลายอย่างเช่นตัวอย่าง (เขียนตามต้นฉบับเดิม)

ภูบาล ภูเบศ ภูเบนทร ภูวมณฑ ภูวนา ภูไนย ภูวนารรต ภูเนตร ภูนาคไทรย
 ภูมิศวร ภูมินท ภูคิ ภูคินทร ภูธร ภูตลา ฐรารักษ์ ฐเรศตรี นรินทร นเรนทร
 นเรศ นริศ นราธิบดิ นฤคินทร นฤบาล นฤเบนทร นฤเบศ นฤปนารต จอมจักรี
 จอมราช จอมยศรชชา จอมภพนารต จอมโลกย จอมนารรต จอมกรษัตร์ ปิ่นเกล้า
 ชาติร์ จูท่าเมณี จุมพล ฐนศิวร ราชา ราชิ ราไชย ราไซ ราชัส ราเชนทร ท่านไทรณิ
 ท้าวฐนศิ ไทษเรศตรี ไทษณิ ฐรารักษ์ กรษัตร์ราชช สุรชาติ ชาติยวงษ ระพีพงษ
 สุริโยศคม มโหสุรศักดิ์ มหันทมहितราช วาญา มาดา มาคร บิดา บิดร บิดุเรศ
 บิดุราช ธานีฐา นัคดาหลาน ทารา ภริยา ภรรยา บาทบรชาริกา อิตถิ ษัตริ นารี
 บุตรี เขาวมาลย ยูไพ ยูพาส นงคราญ นงโพท นงพาล พฐุ พเท พนิตา วนิตา
 สุดา ธิดา อ่อนโท เทวี เทพี ฯลฯ

3.2 การใช้ ศ ษ ส, ไม้้วนและไม้ลย

เริ่มต้นด้วยการไหว้ครูด้วยฉันท 14 (วสันตฉลิก) และอธิบายการใช้ ศ. ษ. ส. ด้วยฉันท 14
 เช่นกัน ตอนทำเป็นการอธิบายและตัวอย่างการใช้ ไอ ไม้้วนและ ไอ ไม้ลย และจบด้วย
 การอธิบายการใช้ ฤ ฎา และ ฤ ฎา ในการประพันธ์โคลง ฉันท ดังนี้

1) ตัวอย่างการใช้ ส.

○ สรรเพชสังกรรมแลสง-	จ ปรเสริชู่แก่นสาร
สพสุตรสดับนิแลสังหา-	ร แลแพชยสศตยา
○ โทสมภกศรสมบัต-	ติแลสรัสติโสภา
เสาสูรสวรรคแลสุรา	สุรสิทชิสมภาร
○ สมเดจสหัสสนชเสมอ	สทิปราชูสงกรนต
สมฤทชิสมาธิสบบสถาน	สุภาพสุนทร
○ สมบูรณเสครแลสิน-	รุสมุทสมสมร
สารภีสมรดแลสลอน	แลตรัสสละสมาคม ฯลฯ

2) ตัวอย่างการใช้ ศ.

○ โทศาลศักรพิเศศ	แลศับทศรทธา
ศัตรูแลศุขศุทธา	ศรภษศษยรศรม
○ อาศรมศัลแลศัว	ศรโคตรศรณชู
อากาศแลศัพศมศูล	ยศศักคิอศวา ..... ฯลฯ

3) ตัวอย่างการใช้ ม.

○ บุษขาแลศฤศณศฤศ	เขษมกรณศตรษัตรี
โอภษชกษุมหษ	รักษโทษภษา
○ อักษรภษษแลศัก-	ษแลศษบุษบา
พศฤศษฤศษบุษมา	นุษยภิกษุเหาะหรรษ .... ฯลฯ

4) ตัวอย่างการใช้ ไม้ ม้วน 20 คำ ประพันธ์เป็นกาพย์ยานี 11 ดังนี้

○ ฝัใจแลศให้ทาน	ทังนอกนแลศโหมไส
โครโครแลศองโย	อันคิไซ้แลศโหลหลง
○ ไส่กลสไฟไฟ	ทังใต้เหนื่อแลศหญ่ง
โกลไบบแลศไซ้จง	ญี่สิบม้วนคิอวาจา ฯ.

5) ตัวอย่างการใช้ โอ ไม้มลาย เขียนว่าโอไม้มลายมี 80 คำ (ความจริงมากกว่านั้น)

○ ท้าวไทแลศไพรพล	ทังพงไพรแลศไร่นา
ยโยแลศทยา	ไซรยโมยเทอศไกร
○ ฉับไวแลศปลดไปล์	แลศลูกไล่แลศแล่นไกล
โยไพรไป	แลศร้องให้จ้อใจจริง .... ฯลฯ

3.3 การแจกลูกอักษร

อธิบาย สระ พยัญชนะ การประสมอักษร การผันเสียงวรรณยุกต์ โดยละเอียด ซึ่งท่านได้กล่าวเป็นตอน ๆ ดังนี้

1) สระ ในส่วนที่เป็นสระนั้นได้แจกแจงไว้เพียง 20 เสียงเท่านั้น ไม่ปรากฏสระประสมรวมอยู่ (อัวะ ฮัว เอือ เอือะ เอือ และ สระเออะ เออ) และสระเสียงสั้นบางเสียงไม่มี ดังนี้ นโม พุทธาช สัท - อ ฮา ฮิ ฮี ฮึ ฮึ อู อู อู อู อู อู เอ แอ ไอ โอ โอ เอ อี อะ (ใช้สระแบบภาษาเขมร)

2) พยัญชนะ ได้แจกแจงพยัญชนะทั้ง 44 ตัว ในการเขียนสื่อแสดงว่าพยายามอธิบายถึงระดับเสียงพยัญชนะเหล่านั้นตามไตรยางศ์ด้วย คือเขียนตัวพยัญชนะไว้ 2 ระดับ เพื่อแสดงให้เห็น

เห็นว่าเป็นอักษร สูง กลาง และต่ำ ส่วนตอนท้ายได้บอกถึงวิธีอ่านว่า ให้อ่านเสียงสูงเฉพาะ
อักษรที่อยู่บนบรรทัด (อักษรสูง) ส่วนอักษร ๓๓ ตัวให้อ่านออกเสียงกลางเสมอกัน ตัวอย่าง

ก ข ฃ ค ฅ ฆ ง จ ฉ ช ซ ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ด ต ฒ ฑ ฒ
บ ป ฝ ผ ฝ พ ฟ ภ ม ย ร ลว ส ศ ษ ห พ อ ฮ

๓) การแจกลูก คือการประสมอักษรให้เป็นคำ (พยัญชนะ, สระ, วรรณยุกต์, ตัวสะกด)
การแจกลูกนี้ได้นำเอาพยัญชนะ ทั้ง 44 ตัวมาประสมกับสระ 15 เสียง และได้กำหนด
วิธีออกเสียงไว้ด้วย

- อักษรกลาง 9 ตัวคือ ก จ ฎ ฏ ด ต บ ป อ ออกเสียงเบาไม่ก้อง เมื่อประสมเสียงสระ
แล้วไม่อ่านออกเสียงเบา และออกเสียงเบาสูงขึ้น 4 เสียงที่ประสมกับสระ อี อี อุ อะ ดังนี้

ก กา กิ กึ กี้ กี่ ฎ ฏ เก แก โก โก โค เกา คำ กะ

- อักษรสูง 11 ตัว คือ ข ฃ ฉ ฐ ถ ผ ฝ ส ศ ษ ห มีเสียงก้อง (คงจะหมายความว่าให้
ออกเสียงสูง) ให้อ่านเสียงหนักลง 4 ตัว ที่ประสมกับสระ อี อี อุ อะ ดังนี้

ข ฃา ฃิ ฃึ ฃี้ ฃี่ ฃุ ฃู ฃเ ฃแ ฃไข ฃไซ ฃเา ฃำ ฃะ

- อักษรต่ำกว่า 24 ตัว มีเสียงก้องต่ำ ให้อ่านเสียงทุ้มลง 4 เสียง (ส่วนเสียงอื่น ๆ คง
ให้อ่านเสียงก้องต่ำกว่าอักษรสูง) ดังนี้

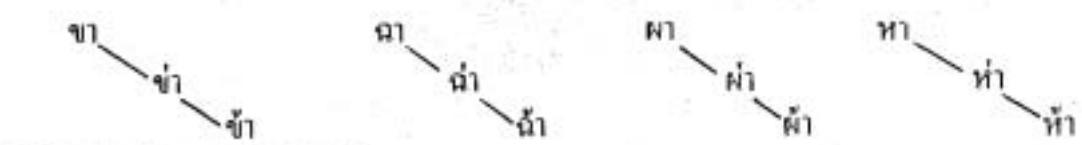
ก กา กิ กึ กี้ กี่ ฎ ฏ เก แก โก โก โค เกา คำ กะ

4) การผันเสียงวรรณยุกต์

ในหนังสือจินตามณีฉบับความห้อง จะสอนให้ผันเสียงวรรณยุกต์เฉพาะวรรณยุกต์ เอก
และ โท เท่านั้น ไม่ปรากฏวรรณยุกต์ ตรี และ จัตวา ฉะนั้นจึงน่าจะเข้าใจได้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา
นั้นยังไม่นิยมใช้วรรณยุกต์ ตรี และ จัตวา วรรณยุกต์จะปรากฏทั้ง 4 รูปชัดเจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

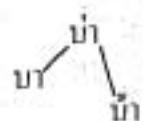
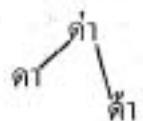
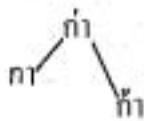
การผันเสียงวรรณยุกต์ได้แยกตามอักษรสูงอักษรกลางและอักษรต่ำ ในการเขียนนั้น
พยายามที่จะแสดงให้เห็นระดับเสียงสูง ต่ำ ของวรรณยุกต์ด้วย โดยวิธีเขียนอยู่ต่างระดับในเส้น
บรรทัด ดังนี้

ก. อักษรสูง ให้อ่านคำต้นเสียงสูงและลดลงไปตามลำดับ เรียกว่าผันเสียงเป็นรูปค้อนหางวัว
(บางฉบับว่ารูปค้อนหางโค) ดังนี้

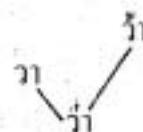
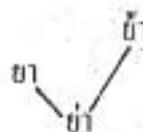
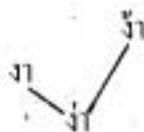
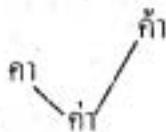

*การอธิบายการออกเสียงพยัญชนะใน จินตามณี ตามวิธีของโบราณจารย์นี้ เป็นคนละส่วนกับหลักเกณฑ์ในภาษาศาสตร์
ปัจจุบัน

ข. อักษรกลาง คำต้นให้อ่านเป็นเสียงกลาง แล้วจึงอ่านขึ้นตามไม้เอก แล้วลงตามไม้โท ดังรูปขั่ว (หน้าขั่ว) ดังนี้

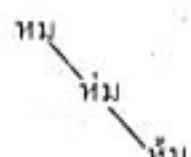
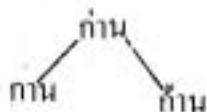

ค. อักษรต่ำ คำต้นให้อ่านเป็นเสียงกลางแล้วอ่านทุ้มลงตามไม้เอก แล้วอ่านสูงขึ้นตามไม้โท ลักษณะเช่นนี้ในจินตตามณิลบัพสมัยพระเจ้าบรมโกศเรียกว่า “รูปเดือยไก่” ดังนี้

5) การแจกแม่สะกด

การแจกแม่สะกดนั้นได้แจกละเอียดทั้งเก้าแม่ โดยแบ่งกลุ่มที่เป็นคำเป็นไว้พวกหนึ่ง และคำตายไว้อีกพวกหนึ่ง ส่วนแม่ ก.กา (แม่ที่ไม่มีตัวสะกด) ได้บอกไว้สระเสียงสั้นเป็นคำตายด้วย นอกจากนี้ยังแสดงการผันเสียงวรรณยุกต์ (เอก โท) ตามแม่สะกด กง กน กม เกว เกอช ด้วย เช่น

ฯลฯ

เมื่อจบความผันวรรณยุกต์แล้วมีความบอกผู้แต่งไว้ดังนี้ “จินตามุนีนี้ พระโหราธิบดี เคนมอยู่เมือง สุโขทัย แต่ถวายแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าลพบุรี” ซึ่งแสดงถึงการจบความหรือจบเรื่องก็ได้

3.4 การอธิบายตัวสะกด

มีข้อความเริ่มต้นเหมือนขึ้นเรื่องใหม่ ซึ่งแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ และความต่อไปที่อธิบายถึงตัวสะกดก็แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพเช่นเดียวกัน รวมแล้วมีโคลงอยู่ 10 บท และคำอธิบายความเรียงอีกเล็กน้อย ซึ่งน่าจะตั้งข้อสังเกตว่าตอนนี้เป็นตอนที่แทรกเข้ามา โดยมีผู้อื่นแต่งเพิ่มเติม

ภายหลังก็ได้ ตัวอย่าง

1) โคลงเริ่มต้น

○ นโม ก ข จิ่ง	ก กา
ตามอักษรอรธธา	แต่งไว้
กน กง กค กม มา	ตามต่อ
กบ กก เกยสุดไซร์	สิบนี้คำไทย

2) โคลงอธิบายแม่สะกดทั้ง ๑ แม่ และคำเป็นคำตาย ตัวอย่าง

○ น.นพกอก่อเหง้า	อักษร
แจกจำอุทาหรณ์	แห่งนั้น
กค กบ กก ม้วยมรณ์	สามแม่ (คำตาย - ม้วยมรณ์)
กน กง กม เกยนั้น	ชีพได้นามตรี (คำเป็น - ชีพได้)
○ ส ข ต ถ ท ไซ	ต่างกค (ตัวสะกดแม่กค)
กน ฅ ร ล พด	แต่งตั้ง (แม่กน)
พ ป ภา ท่านสมมต	ต่างกบ แลนา (แม่กบ)
ข ค ต่างกขจิ่ง	แจกให้เห็นแสดง (แม่กข)
○ แจก ก กา ท่านห้าม	โดยหมาย
กั กิ กุ กะ ตาย	แห่งนั้น
เกอะ เกือะ เกอะ กัะราย	เรื่องทั่วไปนา
เกะ แกะ โกะ เกะนั้น	เหล่านี้คำตาย
○ กก กค กบเหล่านี้	คำตาย
ให้กุลบุตรทั้งหลาย	จึงรู้
กน กง กม ภิปราย	สามเหล่า นี้นา
ควรีใส่เอกโทผู้	ปราศุไว้เป็นเฉลิมฯ

3.5 อธิบายการแต่งคำประพันธ์

ในส่วนที่อธิบายการแต่งโคลงรวมอยู่กับการอธิบายการแต่ง ฉันท์ ซึ่งเป็นส่วนที่มีความยาวมากกว่าตอนอื่น ๆ ฉะนั้นในที่นี้จะแยกอธิบายเป็น 2 ตอน คือ โคลง และ ฉันท์ ในส่วนที่เป็นคำประพันธ์นี้เชื่อว่าพระโหราธิบดีต้องการให้เป็นตำราวิชาการชั้นสูง เพื่อให้ผู้ที่สนใจหรือรักในเชิงกวีนิพนธ์ศึกษาต่อจากการเรียนในระดับชั้นมูลฐาน คืออ่านออกเขียนได้ ที่เรียกในสมัยก่อนว่าเรียน นโม ก.ข.

ในส่วนที่เป็นโคลงพบว่าได้อธิบายการประพันธ์โคลงสี่ (ส่วนโคลงสอง และโคลงสาม ไม่กล่าวไว้) และโคลงขับไม้ (แต่งสลับกับกาพย์ขับไม้) ตลอดจนโคลงกลอักษร ในการอธิบาย เรื่องโคลงในหนังสือจินตคามณีได้อธิบายแผนผังของโคลงสี่สุภาพ ส่วนโคลงแบบอื่นๆ นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการยกตัวอย่างและบอกชื่อชนิดของโคลงกลอักษรเหล่านั้นไว้ด้วย

การที่เชื่อว่าส่วนที่เป็นคำอธิบายฉันทลักษณ์เป็นอีกตอนหนึ่งนั้น เพราะว่ามีกรกล่าว ประณามพจน์ และบอกชื่อผู้ประพันธ์ไว้ด้วย ดังนี้

- นมัสสิตวา นบพระศาสดา นบพระธรรมาน นบสงฆ์ผู้เป็น
นาบุญแก่นสาร นบครูอาจารย์ ท่านผู้สั่งสอน
- ขอผูกตำนาน คำเนอรรรถการ ตำนานเกลากลอน
เปนนบทย่อมผูก เปนครูอักษร เปนโคลงกาพย์กลอน ฝืดบทตันปลาย
..... ฯลฯ (และจบท้ายประณามพจน์บอกชื่อผู้ประพันธ์กับวัตถุประสงค์)
- ขุนปราชูหนึ่งเลิศ เป็นขุนประเสริฐ ปัญญาชำนาญ ชาวโอรนบุรี
สวัสดิพิศาล ข้าพระภูบาล เจ้ากรุงพระนคร
- น้าเวธาตำนาน คำเนอรรรถการ ตำนานเกลากลอน
ผูกไว้เปนนันท พากย์ครูอักษร จงสถาพร จำเวญสวัสดิ
- แต่เจ้าแผ่นดิน กรุงราชภูมินทร์ นราธิบดี จงเกียรติพระยศ
ปรากฏเปรมปรีดี ทุกให้สฤติ ท้าวทองโลกฯ (ดูตัวอย่างในรูปที่ 3)

1) การอธิบายโคลงในหนังสือจินตคามณี ในหนังสือจินตคามณีได้อธิบายแผนผัง โคลงสี่สุภาพเหมือนปัจจุบัน คือมี เอกเจ็ด โทสี่ ตัวอย่างโคลงแม่แบบที่นำมายกตัวอย่างได้แก่ โคลงจากลิลิตพระลอ คือ “เสียงลือเสียงเล่าอ้าง ยันไต พี่เฮย” นั้นเอง

ส่วนการอธิบาย คณะ สัมผัส ของโคลงสี่สุภาพนั้นท่านอธิบายโดยใช้โคลง เช่น (ดูตัวอย่าง รูปที่ 3)

อธิบายคณะ

○ สิบเก้าเสวยภาพแก้ว	กรองสนธิ	(คำสุภาพที่ไม่มีวรรณยุกต์ 19 คำ)
จันทรมณฑลกล	สี่ถ้วน	(จันทรมณฑลคือ โทสี่คำ)
พระสุริยเสด็จดล	เจ็ดแห่ง	(พระอาทิตย์คือ เอกเจ็ดคำ)
แสดงว่าครูโคลงล้วน	เศษสร้อยมีสอง	

อธิบายสัมผัส

- ให้ปลายบาทเอกนั้น มาพืด (คำสุดท้ายบาทเอกมาสัมผัส)

มกขนิภโคกขมุ   สืบตามอเนกาน   ฟูไร่ไกร   สิกขิกเกิดมาพบ
 ๐... หนึ่งวันดึกดึก   คุงนิภโคก   ทัพขมเพกเพก   มกขนิภ
 ไร่ไร่   ไร่ไร่ขนิภ   คุกขนิภ   คุกขนิภเกิดมาพบ
 ๐ รุณปรุขนิภ   ไร่ไร่   ไร่ไร่   ไร่ไร่   ไร่ไร่

ไร่   ไร่   ไร่   ไร่   ไร่
 ๐ ไร่   ไร่   ไร่   ไร่   ไร่
 ไร่   ไร่   ไร่   ไร่   ไร่
 ๐ ไร่   ไร่   ไร่   ไร่   ไร่

ไร่   ไร่   ไร่   ไร่   ไร่
 ๐... ไร่   ไร่   ไร่   ไร่   ไร่
 ๐ ไร่   ไร่   ไร่   ไร่   ไร่
 ไร่   ไร่   ไร่   ไร่   ไร่

๐ ไร่   ไร่   ไร่   ไร่
 ไร่   ไร่   ไร่   ไร่
 ๐ ไร่   ไร่   ไร่   ไร่
 ไร่   ไร่   ไร่   ไร่

ห้าที่บทสองวจน	ชอบพร้อม	(คำที่ห้าของบทที่ 2)
บทสามคุณเดียวทศ	ในที่เบญจนา	(บทสามในคำที่ห้าเช่นเดียวกัน)
ปลายแห่งบทสองต้อง	ที่ห้าบทหลัง	(คำท้ายบทสองสัมผัสคำที่ห้าบทท้าย)

2) ตัวอย่างโคลงจากวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ในหนังสือจินดามณีได้ยกตัวอย่างโคลงจากวรรณคดีไทยอื่น ๆ แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีที่นำมายกเป็นตัวอย่างในหนังสือจินดามณีนี้นั้นต้องเป็นวรรณคดีที่ประพันธ์ขึ้นก่อนจินดามณี และเป็นโคลงที่รู้จักกันโดยทั่วไปอีกด้วย เช่น ลิลิตพระลอ รามเกียรติ์ (ต้นฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยาหายไป จึงพบแต่บทพากย์บางตอนในหนังสือจินดามณี) มหาชาติคำหลวง ฯลฯ เช่น

- ลิลิตพระลอ	○ เสียงกาเสียงเล่าอ้าง	อันใด พี่เฮย
	เสียงข่อมยอยศีกร	ทั่วหล้า
	สองเขือพี่หลับไหล	ลั่นตั้น ภาพี
	สองพี่คิดเองอ้า	อย่าได้ถามเผื่อ

- จากมหาชาติคำหลวง หนังสือมหาชาติคำหลวงประพันธ์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคือ ปี พ.ศ. 2025 จากตัวอย่างโคลงในหนังสือจินดามณีนี้นั้น พบว่าได้ยกตัวอย่างโคลง และกาพย์ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือมหาชาติคำหลวงอยู่หลายตอน แสดงว่าหนังสือมหาชาติคำหลวงเป็นเรื่องราวที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในสมัยก่อนหน้านั้น เช่น

○ ทิวไทยนฤเทศชา	ขับหนี
ถูกราชสีพิกถ์	ไพร่ฟ้า
พลเมืองบ่ตุดี	ดาลเดือด
กระเหลือกกลับถ้ำหน้า	อยู่สร้างแสงบุญ (10)

(จากกัณฑ์ สกบรรพ มีที่เปรียบเทียบบ้างเล็กน้อย)

ตรีเพชรทัศน์

○ ปางนั้นสองราชให้	ดาบศ
สาพิมพ์ไปมา	กล่าวแก้ว
ประทานราชเอารส	สองราช
เวนแต่ชูชกแล้ว	จึงให้ชมทาน

(เข้าใจว่าจากมหาชาติคำหลวง แต่ไม่พบในฉบับที่พิมพ์นี้ น่าจะเคยมีอยู่ในฉบับที่สูญหายแล้ว)

(10) จะเห็นว่ามีคำกลอนเคลื่อนกับฉบับลายมืออยู่หลายแห่งที่เปรียบเทียบ โคลงสุดท้ายในรูปที่ 3 กับโคลงอธิบายสัมผัสหน้า 43

ภาพย่นานี้

○ ครั้นเข้าก็หัวเข้า	ชายป่าเข้าไปตามชาย
ลูกไม้บ่ครนงาย	ช่างยราชอดยีน
○ เป็นไฉนจึงมาทำ	อยู่จรรล่าตอกกลางกิน
เห็นภูน้ำโหดหิน	มาดูแลนนี้เพื่อไฉน ฯ

(กัณฑ์มัทรี ตอนพระเวสสันดรตัดพ้อนางมัทรีที่กลับจากป่าเวลามืดค่ำ)

- จากบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ พบบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์อยู่หลายตอนในตัวอย่างของหนังสือจินตตามณี ซึ่งส่วนใหญ่จะรวมอยู่ในตอนอธิบายเรื่องฉันท กาศย์ การที่พบบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์อยู่ในหนังสือจินตตามณีนี้ แสดงให้เห็นว่าเรื่องรามเกียรติ์นั้นได้นำมาเล่นโขน และ ละคร ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นแล้ว หรือได้มีการประพันธ์เรื่องรามเกียรติ์เป็นฉบับภาษาไทยก่อนหน้าสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่เท่าที่เราศึกษาวรรณกรรมไทยนั้นพบสำนวนเรื่องรามเกียรติ์ที่เก่าที่สุดคือฉบับสมัยกรุงธนบุรี ถัดต่อมาคือฉบับสมัยรัชกาลที่ 1 ฉะนั้นจึงน่าจะเชื่อได้ว่าคนไทยสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นได้นิยมเรื่องรามเกียรติ์กันมากพอสมควร จึงพบบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ได้นำมาชกเป็นตัวอย่างของภาพย่น (บทพากย์) ในหนังสือจินตตามณี และสำนวนบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์เหล่านั้น ก็มีได้ปรากฏอยู่ในสำนวนรามเกียรติ์ฉบับในปัจจุบัน ตัวอย่าง เช่น

ฉันทมาดำดำนอกรกลอนห้า ทำนุก 18 (คือ 18 คำ วรรคแรก, สอง, สาม - 7, 5, 6 ตามลำดับ)

○ บัดนั้นอินทราชิตี	ใช้เทพสารดี
ชื่อมาตลีลีลา	
○ เหาธม้าม้านลงมา	ถวายสมเด็จพระราชา
ชิราชกลางรณรงค์	
○ รณันรณอินทร์บรรยงก์	ครตีใช้ตุ้งข่าลง
มาถวายสมเด็จพระราชา ฯ	

(บทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระอินทร์ใช้มาตุลีนำธม้าม้าถวายพระราม)

ฉันทฉบวราชาติลาปลาดำนอกรกลอน 4 (คือภาพย่นฉบบ 16)

ใจความตอนนี้เป็นตอนพระรามติดตามนางสีดาที่ถูกทศกัณฐ์ลักพาไป แต่ต้นฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยาคงสูญหายไป จึงพบบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์อยู่ในหนังสือจินตตามณี ดังนี้

○ เห็นนกเวียมอื่นโองการ	ว่านกเอียวาน
มาช่วยล้างลโสกา	

มณีรัตนฉันทิ กลอน 5 ฯ (ลักษณะคล้ายภาพยี่ขานี่ 11)

บทพากย์รามเกียรติ์ พิเภกราฟื้นตอนทศกัณฐ์ล้ม (ตาย)

○ เสียองค์เสียใจ-	ศูริยฉิบทั้งลงกา
เสียญาติโยธา	เสียพี่น้องแลลูกหลาน
○ เพราะเหตุมานะ	แลอำเภออหังการ
ใจโลกเผาผลาญ	ดูท่านถูกก็ฉิบหาย
○ ข้าห้ามข้าเตือนพี่	แลมิฟังคำน้องชาย
นบนิ้วบังคมถวาย	กล่าวให้ชอบบ่ยอมอิน
○ ชิ่งเคียดขับข้าหนี	นิราสร้างพระภูมินทร์
เจียรจากเจ้าแผ่นดิน	รอบรู้กาลใจดล
○ มาถึงก็ฉิบหาย	วายวอดวายทั้งวีรพล
เยี่ยมญาติกาถล	ประไลจักรพาลพัง ฯ

แสดงให้เห็นว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยามีต้นฉบับเรื่องรามเกียรติ์ ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง ก็คือตอนพระรามตามกวาง จนถึงตอนทศกัณฐ์ล้ม แต่ต้นฉบับเหล่านี้มีโอกาสจะเป็นตอน ๆ เพื่อใช้สำหรับแสดงโขนก็ได้ หรืออาจจะมีต้นฉบับที่สมบูรณ์ตลอดเรื่องก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามการที่ได้มีการนำเอาบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์มาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินดามณี ก็เพราะว่าเรื่องรามเกียรติ์เป็นเรื่องที่แพร่หลายในสมัยกรุงศรีอยุธยาประการหนึ่ง หรือบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ที่ใช้ประกอบการเล่นโขนเป็นส่วนหนึ่งที่ไพเราะเป็นแบบครูอีกประการหนึ่ง จึงนำมาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินดามณี ก็ได้

- จากเรื่องพระรถเมรี หรือเรื่องนางสิบสอง ซึ่งเป็นนิทานพื้นบ้านที่แพร่หลายมากเรื่องหนึ่ง แต่เราไม่พบต้นฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยา เราทราบเรื่องราวจากการเล่าสืบต่อกันมาด้วยวาจา และคงจะนำมาประพันธ์เป็นกลอนนิทานบ้าง กลอนสวดบ้างในสมัยกรุงเทพฯ นี้เอง การที่เราพบบางส่วนของเรื่องพระรถเมรีที่นำมาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินดามณีนี้ เป็นหลักฐานให้ทราบว่า เรื่องพระรถเมรีนั้นได้เคยมีต้นฉบับ (จบเรื่อง?) ในสมัยก่อนรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ และคงเป็นเรื่องที่แพร่หลายกว้างขวางมาก จึงได้มีการนำมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

28 สุราภณา ปทุมฉันทิกลอน 4 ฯ

○ ไอ้อกกุเอ๋ย เมื่อก่อนกุเคย สมบัติครามครัน ทำบุญบ่เบื้อ
เชื้อชอบทุกอัน จึงได้จอมขวัญ ลูกน้อยนางพาล

• • • ๕ • • • ๕ • • • ๕ • • • ๕ • • • ๕ • • • ๕ • • • ๕

- ๐ สุกตถา   สุกตถา   ระเบิด   สมมุติ   ติชชุตถา
- สูกตถา   ภูริ   ะ   ะ
- ๐ โยอกกุเคย   เมื่อก่อนกุเคย   สมยทิกามกริม   ทำบุญเชื่อ
- เชื่อชอวยกกริม   พิโกมขัน   สุกมัยมพท   ะ
- ๐ สิมบุญถอย   สิ้นสิ้นยับย้อย   ยากพันประมาณ   ชาติโกมาใต้
- พ่อเข้มนัก   กำกัสดง   สิบสองเสียไกล   ะ
- ๐ สุกตถา   ะ   ปุกมชัยกถ   ๕ ๗ ๘ อักษร   ะ

○ ถึงบุญจะดอย   สิ้นสิ้นยับย้อย   ยากพันประมาณ   บาบใดมาให้
เจ้าพ่อบันดาล   กำจัดสงสาร   สิบสองเสียไกล ๆ (ดูตัวอย่าง รูปที่ ๕)

๓) การยกตัวอย่างโคลงในหนังสือจินตตามณี ในหนังสือจินตตามณีได้ยกตัวอย่าง
โคลงหลายรูปแบบซึ่งบางโคลงก็ไม่นิยมนิพนธ์ขึ้นในปัจจุบัน โดยเฉพาะโคลงลาวนั้นดูเหมือน
จะเป็นต้นแบบของโคลงสุภาพในสมัยต่อมาก็ได้ เพราะในหนังสือจินตตามณีได้ยกตัวอย่างโคลงลาว
แบบต่าง ๆ (ซึ่งไม่ปรากฏในสมัยหลัง) จำนวนมาก และมากกว่าโคลงสุภาพอื่น ๆ รวมทั้งโคลงกล
บท และโคลงกลอักษร

ในเรื่องการพัฒนาบทประพันธ์ประเภทโคลงนี้ นักวรรณกรรมเชื่อว่าเป็นรูปแบบคำประพันธ์
ของไทยชาวภาคเหนือสมัยอาณาจักรล้านนาซึ่งเจริญรุ่งเรืองอยู่ คือยุคทองแห่งวรรณกรรมของภาคเหนือ
ในรัชสมัยพระเจ้าแก้วและพระเจ้าเมกุเทว (พ.ศ. 2038 - 2068 และ พ.ศ. 2068 - 2081)
ปรากฏว่าวรรณกรรมภาษาของภาคเหนือเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด และเชื่อกันว่าวรรณกรรม
ประเภทโคลงหลายเรื่องของภาคเหนือได้ประพันธ์ขึ้นในสมัยนี้ หรือสมัยใกล้เคียงกันนี้ เช่น โคลง-

นิราศหรืออุโฆษ โคลงพรหมทัต โคลงนางปทุมสงกา หรืออมราพิศवास⁽¹¹⁾ เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะยังไม่ได้หลักฐานที่แน่ชัดว่าวรรณกรรมดังกล่าวประพันธ์เมื่อ ปี พ.ศ. ใด ก็ตาม แต่นักศึกษาทางด้านวรรณกรรมภาคเหนือเชื่อว่าในสมัยราชวงศ์มังราย วรรณกรรมประเภทโคลงของภาคเหนือเจริญรุ่งเรืองมาก และเป็นต้นแบบของโคลงในภาคกลางสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ดังสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประทานความเห็นว่าเป็นว่า “(โคลง) จะคิดแต่งขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏ มีเค้าว่าโคลงนั้นดูเหมือนจะเป็นของไทยฝ่ายข้างเหนือคิดขึ้น มีกำหนดอักษรเป็นบาท ๒ บาท ๓ บาท ๔ บาท เป็นบท เรียกว่าโคลงสอง โคลงสาม โคลงสี่ โคลงเก้า ๆ มีที่สัมผัสและกำหนดสูงต่ำน้อยแห่ง แต่มามีบังคับมากขึ้นภายหลัง เห็นจะเป็นเมื่อพวกไทยข้างฝ่ายใต้ (อยุธยา) รบอย่างมาแต่งประดิษฐ์ขึ้น” ⁽¹²⁾

ฉะนั้นจึงไม่เป็นเรื่องแปลกประหลาดที่พบโคลงลาวจำนวนมากได้นำมาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินตตามณี เช่น “พระยาลิมางายโคลงลาว” “อินทรหลงห้องโคลงลาว” “อักษรบึงไทโคลงลาว” ฯลฯ เป็นต้น

อินทรเที่ยวกลอนโคลงลาว

○ คิดนึกหอดหัดแล้ว	ในใจ
คิดควบถึงใครใด	ร่วมรู้
คิดนึกคิดหิวไป	โนมะ โนแฮ
คิดบ่อมิซู้เข้า	บ่อเว็นพระวันยาม ฯ

อินทรหลงห้องโคลงลาว

○ ปลอดกำนั้งตั้ง	เรียบจง
ชั้นขอขอเทียมองค์	ชาติหน้า
รักมีไปล่ชาติลูปลง	เจียรจาก ฉั่นนี่
เกิดในกับเกิดฟ้า	ร่วมห้องหิมาเนศว ฯ

หมายกกรตสามชั้นโคลงลาว

○ จง ชมเขาวอดแฉ่มย่น	นาน
รักมี ราชันดาวานด่วน	ได้
จง ลูลากเมืองมารไถน	ไป
แพง เพื่อพั้งน้องให้ยากแท้ทัพ	ออน ฯ

(11) ดูรายละเอียดใน ธีรช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, โอเคชั่นสไตร, ๒๕๒๕) หน้า ๕๔ - ๕๙

(12) สภกมวรรณคดี, บันทึกสมาคมวรรณคดี ฉบับที่ ๕, (โรงพิมพ์ไทยใหม่, ๒๔๗๕) หน้า ๒๐

พจนานามชั้นโคลงลาว (ให้อ่านแบบกลอักษร)

○ แทนเตียวอนน่งเกี้ยว	กลม
พี่พบแม่ยามเกี้ยว	ก่อง
ชุ่มมอฮวนฮวเป็ลื้อ	กู่
เมื่อยใจสร้างเสี้ยว	ซ้อยแสรัง เป็น ฯ

ข้อสังเกต

คำว่าลาวนี้หมายถึงลานนาเชียงใหม่ (มิได้หมายถึงลาวในปัจจุบัน)

4) การยกตัวอย่างโคลงกลบทและกลอักษร นอกจากจะยกตัวอย่างโคลงลาว และโคลงรูปแบบต่าง ๆ ในหนังสือจินตามณี ยังได้ยกตัวอย่างโคลงกลบท และกลอักษรไว้อีกด้วย ในการยกตัวอย่างโคลงกลบทและกลอักษรนี้ไม่ได้อธิบาย เพียงแต่บอกชื่อและตัวอย่างเท่านั้น เช่น

- โคลงกลบท ได้แก่โคลงที่กวีได้เพิ่มลักษณะบังคับมากขึ้น เช่นใช้คำล้อกัน แต่รูปแบบของโคลงยังปรากฏให้เห็น เช่น

ชื่อทวารประดับ ชื่อสกัศกร์

○ ลางวัน ฟิงข่าวร้าย	วันลาง
ร้อนอ้ง ไฟฟอนฟาง	อ้งร้อน
ข่มสุด โสภไปวาง	สุดข่ม จินนา
กรรมภู ฉนัใดสอน	ชัศให้ภูกรรม ฯ

ชื่อสกัศกร์ แต่เป็นทวารตรีประดับ

○ เนตร คมสันลักษณ์เนื้อ	นิลเนตร
น้อง จรรวานเชษฐ	เหนียวน้อง
ส่อง สรห่อนอุกเกท	เรียมส่อง
มา สบจบจวนห้อง	ต่อเท้าวินมา

ชื่อนากพันธ์ ชื่อสนธิลงกฎ

○ ฝนตกนกร้องรำ	ควญุกราง
ครงควญถึงนวลนาง	โสภเสรา
เสราโสภรำแต่ปาง	ไปจาก
จากไปเรียมโดนเจ้า	พี่เพียงตรอมตาฯ ฯ

- โคลงกลอักษร ได้แก่โคลงที่กวีซ่อนรูปแบบของโคลงไว้ ผู้อ่านต้องถอดกลที่กวีซ่อนไว้ จึงจะอ่านได้ถูกต้อง ตัวอย่างเช่น

สารอักษร

○ แจ้งคำถามข่าว
ตามแต่รู้บอก
ยากยิ่งสุดความ
แท้ธรรมาสู้ สู้ ๆ

ถอดกล (อ่านว่า)

แจ้งคำถามข่าวแจ้ง คำถาม
ตามแต่รู้บอกตาม แต่รู้
ยากยิ่งสุดความ ยากยิ่ง
แท้ธรรมาสู้ สู้แท้ธรรมา

ข้อเสื่อซ่อนเล็บ

○ คำ โคลงเหมาะบทสี่ดี ให้
หม่อม อ่านสารศรีเสนาะแต่ง ดู
พร้อม ไพเราะด้อยดั่งกล่าวราว รู้
เพราะ พรั่งทั้งพินทุ์ได้เรื่อง เรื่อง

ถอดกล (อ่านว่า)

○ เรื่องราวกล่าวดีด้อย ไพเราะเพราะ
คำอ่านสารศรีเสนาะ แต่งให้
ดูดีสืบทเหมาะ โคลงหม่อม
พร้อมพรั่งทั้งพินทุ์ได้ เรื่องรู้ดูดี ๆ

บทสังขยา

○ ใจจงรักเจ้า
ร้อนร่วมในความ
ห่างจากไปไกล
คนึงแสนยิ่งรักช้อน

ถอดกล (อ่านว่า)

○ ใจจงรักเจ้ารัก จงใจ
ร้อนร่วมในความใน ร่วมร้อน
ห่างจากไปไกลไป จากห่าง
คนึงแสนยิ่งรักช้อน รักยิ่งแสนคนึง

5) การอธิบายฉันทในหนังสือจินตามณี การอธิบายถึงฉันทลักษณะในจินตามณีนั้น ได้อธิบายตามคัมภีร์วุตโตทัย กล่าวคืออธิบายเป็นภาษาบาลีและแปลเป็นไทยวรรคต่อวรรค นอกจากนี้ยังอธิบายคณะของฉันทอย่างละเอียดด้วยโคลง สลับร้อยแก้ว เช่น คณะ มะ (0 0 0) คณะ ระ (0 0 0) คณะ นะ (. . .) เป็นต้น ดังนี้

○ มะนะกรอุลัน	ดับกัน	มะ (0 0 0) และ นะ (. . .)
ภะยะกรอุสัน	เสกหน้า	ภะ (0 . .) และ ะยะ (. 0 0)
ชะระกรอุพัน	เนาท่าม กลางนา	ชะ (. 0 .) และ ระ (0 0 0)
สะตะกรอุอั	ว่าไว้หนหลัง	สะ (. . 0) และ ตะ (0 0 .)

ตัวอย่างฉันทที่ยกอยู่ในหนังสือจินตามณีนั้น มีฉันทจำนวนมากที่ไม่ค่อยจะนิยมใช้ในปัจจุบัน นอกจากนี้ฉันทที่ฉบับต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจินตามณีนั้น มีคณะคล้ายกับกาพย์ฉันทในปัจจุบันต่างแต่ว่ามีจำนวนคำในวรรคไม่สม่ำเสมอ (คือ 16 คำ) เหมือนปัจจุบัน (ดูตัวอย่างจากบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ในตัวอย่างข้างต้น) และตัวอย่างข้างล่างนี้

ประพจน์รัตนฉันทน์ 35 กลอน 5 ๆ ทำนุก ๆ

- แต่อาทิยังมี ราชธาธิติ ธิบดินทรมหา กษัตราธิกษชาติ
ธิกไชยเชษฐา ทรงนามสมญา พรหมทัตถุมิ
- ทำวั้นนเจลิยฉลาค ฐิติลปศาสตร ฐนุสรศรี หมุ่ขัตติยพรรค
กลัวเคชฤทธิ ทิวทองธาตริ เลื่องลือฤทธิไกร 36 ๆ

(ข้อสังเกต กล้ายสุรางคนางค์ 28 คือมี 7 วรรค และการรับสัมผัสตรงกับสุรางคนางค์
ต่างแต่วรรคหนึ่งมี 5 คำ ส่วนสุรางคนางค์ มี 4 คำ)

มालินีฉันทน์ 15 (ให้สังเกตการอธิบายด้วย)

- นนมอยยุดายมาลินีโลกีสหิ ๆ น น ม ย ย ๆ 15 ๆ
- ผิแล น กณะสอง ม กณะหนึ่ง ย กณะสอง อยู่ดับกันดังนี้ ชื่อฉันทเวรฉันท ชื่อมालินี
ฉันท อันว่ายติมีในอักษร 8, 7

- นิกรวิหกมัวมูน ร้องจะแจ้วจรงูจรงูใจ
- นิกรวิหกสบสมย ร้องระวังไพรวานัสถาน
- นิกรวิหกขึ้นบาน ชมพระสมภารเสด็จจร
- นิกรวิหกประเอียงอร บินดอัมพรก็ร่อนเรียง
- นิกรวิหกก็เมิลเมียง ศัพท์ซ้ำเรียงชราดล ๆ (ดูรูปที่ 8)

(ฉันทมालินี ตามตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นต้นแบบของกวีสมัยหลังที่แต่งฉันทน์มालินี จะใช้เนื้อ
ความเลียนแบบฉันทน์ดังกล่าวกันอยู่ทั่วไป เช่น อิลราชคำฉันทน์ หรือ สามัคคีเภทคำฉันทน์ ก็มี
เนื้อความคล้ายฉันทน์ ในบทตัวอย่างนี้อยู่ตอนหนึ่ง)

ในตอนจะจบเรื่องได้มีตัวอย่างอักษรรหัสเพิ่มเติมเข้ามา แต่ไม่มีคำอธิบายใด ๆ มีเพียง
ตัวอย่างลอย ๆ เช่น ไทยนับสาม ไทยนับห้า ไทยหลง ฤทธิแปลงสาร และ อักษรเลข ดังตัวอย่าง

ไทยนับสาม	เรขเอสยเตศุเงภดสาฮัลดงสัถ	รมมอคำชุกพรพรศรัดพอพวง
	บไปฤคทกขนิระเบหัลลศศ	เต้เรนปงเนรปบ่อนนงแร่ชาติเขงหม
ไทยนับห้า	รกวัวฮัวบโภภณด์ควยลัไฮ	ชีสปหเนรณลัลลัชัวเนหอนสแ
	ท้าววีร์ล้าสำนอนนารเซน	กตยณสัตริยคอบฤฎ์ภูกกอพंना ๆ

วิธีถอดรหัส รหัสไทยนับสาม ให้นับเอาตัวที่สามมาเรียงไว้จนหมดวรรค จะอ่านได้ใจความ ส่วนรหัสไทย
นับห้าก็เช่นเดียวกัน คือ นับเอาตัวที่ห้า มาเรียงตามลำดับจนหมดทุกตัวในวรรค
ก็จะอ่านได้ใจความ ดังนี้

วรรคที่ 1 ของไทยนับสาม ○ ขอแกลงแสดงสาระสร้อย สุภอัคถ

ศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัย

อักษรศาสตร์

๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๑ อักษรศาสตร์

๑ อักษรศาสตร์ อักษรศาสตร์ อักษรศาสตร์

รูปที่ ๖

วรรคที่ ๒ ของไทยนับสาม	มธุรสพจนานุกรม	พจนานุกรม
วรรคที่ ๓ " "	ไทยนับสัทอักษร	โดยเลข
วรรคที่ ๔ " "	เพนบันเทิงเรียง	ว่าเหล่นเพนเขม
ไทยนับห้าอครห์สได้ดังนี้	○ อักษรวรรคสัญลักษณ์ไว้	โดยขบวน
	เล่เหล่นเพนเสสรล	ชื่อช้อย
	สำเนาทำสำนวน	เร้นชว่อน
	สับทุกตฤตวิธ้อย	ยากพันคนนา ฯ

ถ้ามีแปลงสาร วิธีถอดรหัสให้เรียงอักษรสลับกัน คือนำตัวหลังมาไว้หน้าและนำตัวหน้าไปไว้หลัง เมื่อเรียงได้ถูกต้องแล้วจะอ่านได้ใจความ ถ้ามีแปลงสารนี้ใช้ได้ทั้งโคลงและกลอน แต่ในหนังสือจินตนิพนธ์ ยกตัวอย่างเฉพาะโคลงสี่สุภาพเท่านั้น ดังนี้

ของเดิม		อ่านว่า	
○ ลิตซิคอสิรเที	ฤนลบา	ลิตซิคอสิเรสเที	นฤบาล
งฟถึ่นวท้าวรสา	ม่นุหน้าห	ฟงถึ่ท่วนจ้าวสาร	หมุ่นหน้า
รรคากุศรเสนา	งยลถึ่ยล	มรรคากุศรสถาน	ยงล ถึ่ยล
มช้ายตฤศรจนจพจ้าม	นนี่เข้าอพิเตไค	ช้ามฤศรจนเจ้า	เน้นช้าเพื่อไค ฯ

อักษรเลข ก็ใช้ตัวเลขแทนเสียงสระ โดยกำหนดไว้ว่า เลข 1 → อ, เลข 2 → อุ, เลข 3 → เอ, เลข 4 → อะ, เลข 5 → ไหม่หันอากาศ, เลข 6 → โอ, ไอ, เลข 7 → ฟินท์ อี, เลข 8 → โอ, เลข 9 → อา ตัวอย่าง

ของเดิม		อ่านว่า	
๐ ตักกักรังพิงกัศ	บ่วศยวัน	○ กิดถึงรำพิงดำ	บ่วชวัน
หุคจลอมทมอพน	ลอบู้ด้วย	หลงไหลมะเมอสีน	อยู่ด้วย
อนพนัหว่สุรพจัน	ค่อมดูอช	ในสีนวารศอัน	เอมไอช
ทมพนัรันดรฤมวบ	ศตตังตังหนึ่งถึ	เป็นนรินครฤามัวช	แต่ตั้งกนึ่งถึ ฯ

3.6 อภิปรายหนังสือจินดามณี

จากรายละเอียดในหัวข้อที่ 3.1 - 3.5 ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าหนังสือจินดามณี มีเนื้อหากว้างขวางมาก กล่าวคือเป็นตำราเรียนภาษาไทยตั้งแต่เด็กเริ่มเรียนเขียนอ่านเบื้องต้น จนถึงขั้นสูงสุด ถึงแม้ว่าในหนังสือจินดามณีจะไม่ได้กล่าวถึงระเบียบของถ้อยคำ คือไวยากรณ์ หรือเรียกว่าหลักภาษาไทยก็ตาม แต่ก็เชื่อได้ว่าครูผู้สอนจะต้องตอบคำถามข้อข้องใจแก่ลูกศิษย์ที่อยู่นอกเหนือหนังสือจินดามณีเล่มนี้อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเราจะพบว่าหนังสือจินดามณีในสมัยหลังๆ ได้มีการเพิ่มเติมบางส่วน เช่นจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ เป็นต้น จากการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือจินดามณีข้างต้น จะเห็นว่า เนื้อหาแต่ละส่วนนั้นค่อนข้างจะสั้นเกินไป จนนักเรียนไม่สามารถที่จะทำความเข้าใจได้ จึงจะต้องอาศัยครูอธิบายเกือบทุกขั้นตอน นอกจากนี้ครูยังต้องให้แบบฝึกหัดเพื่อฝึกฝนทำความเข้าใจอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏอยู่ในหนังสือจินดามณีนี้ ฉะนั้นในการอภิปรายหนังสือจินดามณีจึงใคร่ขอภาคแสดงความเห็นเป็นตอนๆ ไป ดังนี้

1. รูปแบบของการเรียบเรียง

จากการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือจินดามณีแล้ว จะเห็นได้ว่าการเรียบเรียงนั้นไม่เป็นเอกภาพเดียวกัน กล่าวคือน่าจะเริ่มต้นด้วยการอธิบายรูปของตัวพยัญชนะ สระและวรรณ-

ยุคนี้ เพื่อให้เด็กนักเรียนได้เข้าใจและรู้จักตัวอักษรเหล่านั้น แต่กลับเริ่มต้นด้วยอักษรศัพท์ คือ การรวบรวมคำที่เขียนยาก (คำที่มักจะเขียนกันผิด) แล้วจึงเริ่มสอนการประสมสระ วรรณยุกต์และการสะกด ในลักษณะดังกล่าวอาจจะอภิปรายว่าเป็นการสอนตามจิตวิทยาการเรียนรู้ คือสอนเป็นคำก่อน แล้วจึงแยกตัวพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ แต่ก็ไม่น่าจะถูกต้องนัก เพราะเหตุว่าตัวอย่างคำในอักษรศัพท์นั้นเป็นคำที่ยากมาก จนไม่น่าจะเชื่อได้ว่าผู้เรียบเรียงมีเจตนาเรียบเรียงให้เป็นไปตามจิตวิทยาแห่งการเรียนรู้ดังกล่าว

อีกประการหนึ่ง การที่พบว่าเนื้อหาในหนังสือจินตมณีนั้นเป็นตอน ๆ แต่ละตอนก็ไม่ต่อเนื่องกันแสดงให้เห็นว่าผู้เรียบเรียงนั้น เรียบเรียงเป็นตอน ๆ สำหรับสอนลูกศิษย์ตามระดับความรู้ที่รู้เบื้องต้นก่อนที่จะมาสมัครเป็นลูกศิษย์ ครูก็ให้อ่านเรียนส่วนที่ยังไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน หรือในระดับที่สูงกว่าเดิมเป็นต้น ฉะนั้นจึงพบว่าในหนังสือจินตมณีจึงมีการกล่าวถึงประณามพจน์อยู่หลายตอน ซึ่งในลักษณะดังกล่าวอาจจะวินิจฉัยได้ 2 กรณี คือ หนังสือจินตมณีนี้นี้ได้มีผู้แต่งขึ้นหลายท่าน แต่ละท่านก็แต่งเป็นตอน ๆ สำหรับใช้สอนลูกศิษย์ในสำนักเรียนของตน ครั้นเมื่อพระโหราธิบดีจะเรียบเรียงหนังสือจินตมณีสืบกันนำตำราเรียนต่าง ๆ ที่ท่านหาได้มารวบรวม และแก้ไขปรับปรุงบางส่วน รวมเป็นเล่มเรียกชื่อว่า “จินตมณี” หรืออีกกรณีหนึ่งพระโหราธิบดีท่านจงใจเขียนเป็นตอน ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับลูกศิษย์ที่มาสมัครศึกษาเล่าเรียนในสำนักเรียนของท่าน ภายหลังได้บันทึกรวมเป็นเล่มเดียวกัน และเรียกชื่อว่า “จินตมณี”

2. เนื้อหาของหนังสือจินตมณี

พบว่าหนังสือจินตมณีนี้นั้นมีเนื้อหาแบ่งเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นแบบเรียนสำหรับผู้เริ่มศึกษาอักษรไทย กับส่วนที่เป็นตำราเรียนภาษาไทยชั้นสูงได้แก่ตอนที่กล่าวถึงผันทศลักษณ์ ในส่วนที่เป็นตำราเรียนภาษาไทยชั้นสูงนี้แสดงให้เห็นว่าเรียบเรียงเพื่อให้ผู้ที่ใส่ใจในการศึกษาที่ต้องการที่จะศึกษาทางด้านกวีนิพนธ์จนสามารถที่จะประพันธ์บทกวีนิพนธ์ได้ ท่านจึงได้อธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างอย่างพิสดาร

แต่อย่างไรก็ตามเนื้อหาอันปรากฏอยู่ในหนังสือจินตมณีนี้นั้น เป็นเพียงตำราสรุปย่อช่วยความจำมากกว่าแบบฝึกหัด ฉะนั้นครูผู้สอนจึงต้องให้แบบฝึกหัดเพื่อนักเรียนจะได้ฝึกฝนอีกส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ครูอาจจะให้นักเรียนได้อ่านหนังสือวรรณกรรมอื่น ๆ ที่นิยมกันในสมัยนั้น เพื่อเป็นการทบทวนความจำและเป็นการฝึกให้นักเรียนรักการอ่านหนังสืออีกสิดหนึ่ง แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเราไม่อาจทราบได้ชัดว่าใช้วรรณกรรมเล่มใดอ่านประกอบหนังสือจินตมณี ส่วนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พบว่าในหนังสือประณม ก.กา จะใช้หนังสือประณม ก.กาหัดอ่าน

เป็นหนังสือฝึกฝนการอ่าน หรือเสริมประสบการณ์

3. เนื้อหาที่สอนเรื่องไวยากรณ์ไม่พบในจินตมณี

ในกรณีที่ไม่มีพบเนื้อหาเกี่ยวกับการสอนไวยากรณ์ไทยในหนังสือจินตมณีนั้น เราอาจจะพิจารณาได้ 2 กรณีคือ ไวยากรณ์เป็นระเบียบการใช้คำซึ่งในสมัยนั้นไม่มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเพราะเหตุว่าชาวไทยทุกคนเรียนรู้ระเบียบการใช้คำจากการพูดจา ก็พูดจากรู้เรื่องก็แสดงว่าใช้คำถูกต้องแล้ว อีกกรณีหนึ่งนักเรียนไทยสมัยก่อนนั้นเล่าเรียนกันที่วัด ฉะนั้นพระภิกษุผู้เป็นครูท่านย่อมรู้ภาษาบาลี และนำภาษาบาลีมาสอนเด็กต่อจากการเรียนชั้นมูลฐาน นักเรียนสมัยก่อนจึงรู้ไวยากรณ์บาลีค่อนข้างดี ซึ่งบางครั้งก็ปรับมาใช้อธิบายไวยากรณ์ไทยได้บ้างในบางกรณี

ฉะนั้นจึงน่าจะเชื่อได้ว่า นักเรียนที่เรียนภาษาไทยตามตำราเรียน “จินตมณี” ย่อมมีความรอบรู้พอแก่ความต้องการในสมัยนั้น ๆ ส่วนผู้ที่ต้องการจะรับราชการนั้นย่อมต้องศึกษาเล่าเรียนทางที่ตนถนัด หรือต้องการอีกที่หนึ่ง เช่น เป็นทหารก็ต้องศึกษาดำรงพิชัยสงคราม พวกที่เป็นข้าราชการสำนักจะต้องศึกษากฎเกณฑ์บรรพกาล หรือกฎหมายอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งย่อมต้องใช้ความรู้เบื้องต้นจากการเรียนในหนังสือจินตมณีนั่นเอง ฉะนั้นท่านจึงจบเรื่องจินตมณีว่า “หนังสือจินตมณีนี้นี้ เหมือนแก้วสารพัดนึก ถ้าใครได้รู้ก็เหมือนได้แก้วที่มีค่าควรเมือง” ดังนี้

○ ลิขิตวิจิตรด้วย	ศุภอรรด
ดั่งมณีจินดารัตน	เลขศแล้ว
อันมีศิริสวัสดิ	โสภาคย์
ใครรู้คือได้แก้ว	ค่าแก่ควรเมือง ฯ
○ จบเสร็จอาจารย์แก้ว	เกลาสาร
โคลงกาพย์กลอนกานต์	เรียบร้อย
มธุรสพจนบันหาญ	โอวาท
ฟังเร่งเสนาะเพราะด้อย	ถึถ้วนทุกคำ ฯ

4. จินตมณี ครั้งแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ

หนังสือจินตมณีฉบับพระโหราธิบดีนั้นคงได้ใช้กันอย่างกว้างขวางในสมัยหลังต่อ ๆ มาเพราะเป็นตำราแบบเรียนเล่มเดียวที่มีอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่ในการใช้หนังสือจินตมณีเล่มเดียวในการสอนกุลบุตรกุลธิดานั้น ย่อมขัดข้องอยู่เสมอ จำเป็นที่ครูจะต้องหาแบบฝึกหัดจากที่อื่นมาประกอบ และยังต้องอธิบายข้อสงสัยต่าง ๆ อีกมาก เพราะเหตุว่าหนังสือจินตมณีฉบับพระโหราธิบดีนั้นเรียบเรียงรวบรัดเกินไป โดยเจตนาให้ครูอธิบายเพิ่มเติมในขณะ

สอนกลุบุตรกลุชิตาอีกครั้งหนึ่งด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงพบว่าได้มีนักปราชญ์ได้เรียบเรียงแบบ-
เรียนขึ้นมาอีกเล่มหนึ่งใน พ.ศ. 2275 (สมัยสมเด็จพระบรมโกศ) ชื่อหนังสือว่า “จินตามณี”
เช่นเดียวกัน แต่เนื้อความนั้นแตกต่างไปจากหนังสือจินตามณีฉบับพระโหราธิบดีโดยสิ้นเชิง
กล่าวคือเนื้อหาในจินตามณีฉบับหลังนี้เป็นคำอธิบายถึงอักษรวิธิตี ซึ่งเหมาะที่จะเป็นคู่มือครูใน
การสอนอ่านเขียนมากกว่าเป็นแบบเรียนสำหรับเด็กเริ่มเรียนกล่าวคือพยายามอธิบายถึงกฎเกณฑ์
ในการอ่านและเขียนอย่างเป็นระบบ ฉะนั้นจึงเหมาะที่จะใช้เป็นคู่มือครู หรือให้ผู้ที่ศึกษาชั้น
มูลฐานอ่านเพิ่มเติมเพื่อศึกษาหลักเกณฑ์ทางด้านอักษรวิธิตีให้แตกฉานต่อไป ฉะนั้นจึงเข้าใจว่า
หนังสือจินตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศนี้ คงไม่แพร่หลายเท่ากับฉบับพระโหราธิบดี
เพราะเหมาะที่กลุบุตรกลุชิตาเริ่มหัดอ่านต้องมีประจำตัว ส่วนจินตามณี ฉบับสมัยพระเจ้า-
บรมโกศนั้นเหมาะที่จะเป็นคู่มือของครู หรือผู้ที่ต้องการศึกษาให้รู้แตกฉานยิ่งขึ้น

4.1 ลักษณะการเรียบเรียง

ลักษณะการเรียบเรียงหรือธรรมเนียมการประพันธ์ ไม่ใช่ธรรมเนียมการประพันธ์ตาม
แบบวรรณกรรมของไทย คือไม่มีการไหว้ครู หรือประณามพจน์ หรือเป็นการเกริ่นบอกจุดประสงค์
ใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นวิธีการเรียบเรียงแบบสมัยใหม่ที่นิยมกันในปัจจุบัน ต่างแต่ว่าการใช้ภาษา
นั้นค่อนข้างเข้าใจยากเพราะเป็นส่วนแรกที่ใช้กันในสมัยอยุธยา (ตอนปลาย) ลักษณะการเรียบเรียง
ดังกล่าวเป็นแบบ “ความเรียงอธิบาย” หรือ “บทความทางวิชาการ” และมีอยู่หลายตอนที่ผู้เรียบเรียง
ได้พยายามอธิบายเชิงวิจารณ์เปรียบเทียบกับอักษรวิธิตีของ ขอม บาลี เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจดีขึ้น
นอกจากนี้ยังพยายามทำแผนผังเพื่อแสดงการออกเสียง สูง - ต่ำ อีกด้วย แต่อย่างไรก็ตาม
การเรียบเรียงอธิบายกฎเกณฑ์ระเบียบอักษรวิธิตี อย่างที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจินตามณีฉบับนี้
ทำให้ผู้อ่านเข้าใจยาก และมักจะสับสน สาเหตุดังกล่าวอาจจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่หนังสือจินตามณี
ฉบับนี้ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร เนื้อหาในจินตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ นั้นจำกัดอยู่เฉพาะ
อักษรวิธิตี อธิบายการเขียนการอ่านเท่านั้นไม่ได้พาดพิงไปถึงดินทลักษณ์เหมือนฉบับพระโหราธิบดี
 ฉะนั้นจึงน่าจะสรุปได้ว่า จินตามณีฉบับนี้เป็นตำราว่าด้วยหลักเกณฑ์ในการเขียนการอ่านภาษาไทย
ที่มีความละเอียดและลึกซึ้งมากที่สุดที่สุดในสมัยนั้น ถึงแม้ผู้เรียบเรียงจะเขียนเป็นแบบความเรียง
อธิบายก็ตาม แต่ก็ยังปรากฏโคลงสี่อยู่ ๒ บท ในตอนเริ่มต้นอธิบายเรื่องวรรณยุกต์ ตัวอย่าง

○ อักษรสูงต่ำต้น	คำตรง	คือ	ขา คา	} เป็น ๘ คำ
สองจึงมีเอกลง	รูปก่อน	คือ	ข่า คำ	
สามมีไม้โททรง	เขียนแล้ว ขอนา	คือ	ข้า คำ	
แยกอักษรอันล้วน	อยู่ให้เห็นพลัน ฯ			

แสดงว่าผู้เรียบเรียงไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องฉันทลักษณ์ (โคลง, กาพย์, ฉันท์) ซึ่งเป็นความนิยมในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่พยายามที่จะแสดงให้เห็นหลักเกณฑ์ของอักษรวิธีอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้ผู้เรียนแตกฉานและมีความสนทนิตยิ่งขึ้น ดังปรากฏความในตอนท้ายเล่มว่า “สิ้นฉบับหนังสือบังคับอักษรแล้วแต่เท่านี้แลฯ” จากความหมายของ “บังคับอักษร” นั้นน่าจะตรงกับในปัจจุบันว่า “กฎเกณฑ์ที่ว่าด้วยการเขียนการอ่าน” ฉะนั้นจึงเห็นว่าจุดมุ่งหมายในการเรียบเรียงหนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศนี้ ต่างกับจุดมุ่งหมายในการเรียบเรียงจินตตามณีฉบับพระโหราธิบดี ซึ่งต้องการให้เป็นแบบเรียนสำหรับกุลบุตรกุลธิดา

4.2 ใจความสำคัญ ๆ ในหนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่าหนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศนั้นเป็นความเรียงอธิบาย ซึ่งมุ่งที่จะแสดงเหตุผลและหลักเกณฑ์ของการอ่านการเขียนอักษรไทย แต่ก็พบว่าได้มีเนื้อหาบางส่วน ได้กล่าวพาดพิงถึงหลักฐานสำคัญ ๆ เกี่ยวกับการประดิษฐ์อักษรไทย และการแต่งวรรณกรรมไทยบางเรื่องอันเป็นข้อมูลสำคัญเกี่ยวเนื่องด้วยการศึกษาทางด้านภาษาไทย ดังนี้

1) กล่าวถึงการประดิษฐ์อักษรไทย ในหนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศได้แสดงหลักฐานสำคัญในเรื่องการประดิษฐ์อักษรไทยไว้ในหน้าต้น (คือหน้าแรกของหนังสือ) ซึ่งเป็นข้อมูลอีกตอนหนึ่งที่ช่วยยืนยันว่า “พระร่วงเจ้า” (พ่อขุนรามคำแหง) เป็นผู้ประดิษฐ์อักษรไทย ดังนี้ (เขียนตามต้นฉบับ เพื่อให้เห็นอักษรวิธีในสมัยโบราณ)

ฯ ฯ หน้าต้น สมุทหนังสือ จินตตามณี ฯ ฯ

○ อันหนึ่งในจดหมายแต่ก่อนว่า ศักราช 845 มแมศก พรญารองเจ้าได้เมืองศรีสัช-
นาโดยแล้ว แต่งหนังสือไทย แลฯได้ว่าแต่งรูปกิติแต่งแม่อักษรกิติมิได้ว่าไว้แจ้ง อนึ่งแม่หนังสือ
แต่ ก กา กน ฯลฯ ถึงเกอย เมืองขอมก็แต่งมืออยู่แล้ว เหนว่าพรญารองเจ้าแต่งแต่รูปอักษรไทย ฯ

○ สุภมัสตุพระพุทศักรราชล่วงไปแล้วได้ 2275 พรพษาเศษสังขยาได้ 6 เดือน กับ
2 วัน จุลศักร์ราชไค 1094 ศก ในมะสิกสงวจนรวสันตฤดู ฯ

(อันหนึ่งในจดหมายแต่ก่อนว่า ศักราช 845⁽¹²⁾ มะแมศก พระยารอง (ร่วง) เจ้าได้
เมืองศรีสัชนาโดยแล้ว แต่งหนังสือไทย แลฯจะได้แต่งรูปกิติ แต่งแม่อักษรกิติมิได้ว่า ไว้แจ้ง
อนึ่งแม่หนังสือแต่ ก กา กน ฯลฯ ถึงเกอย เมืองขอมก็แต่งมืออยู่แล้ว เหนว่าพระยารอง (ร่วง)
เจ้าจะแต่งแต่รูปอักษรไทยฯ สุภมัสตุพระพุทศักรราชล่วงไปแล้วได้ 2275 พระวพษา⁽¹³⁾

(12) คือจุลศักราช 845 ตรงกับ ปี พ.ศ. 1826

(13) ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

เศษสังขยาได้ 6 เดือน กับ 2 วัน จุลศักราชได้ 1094 ศก ในมุสิกสังวจน (ปีชวด) วสันตฤดูฯ)

จากความที่ยกมาข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่าคนไทยสมัยโบราณทราบกันดีว่าพ่อขุนรามคำแหง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระยาवंเจ้า (พระवं) เป็นผู้ประดิษฐ์อักษรไทยและมีการจดบันทึกไว้สืบ ๆ มา (ในจดหมายแต่ก่อน) นักปราชญ์ผู้เรียบเรียงหนังสือจินตามณีฉบับนี้ท่านจึงใส่ใจความนี้ข้างต้นก่อนจะดำเนินเรื่อง และยังได้แสดงความคิดเห็นเรื่องตัวอักษรว่า พระยาवंเจ้าเป็นแต่เพียงผู้ประดิษฐ์อักษรไทย (แต่งแต่รูปอักษรไทย) แต่แบบเรียนอักษรวิธีและการผสมอักษรนั้นของขอมมีแล้ว (แม่หนังสือ หรือ แม่อักษร) นอกจากนี้ยังบันทึกปี พ.ศ. ที่ได้เรียบเรียงหนังสือจินตามณีเล่มนี้ไว้ได้ด้วย

2) กล่าวถึงการประพันธ์มหาชาติคำหลวง ในหนังสือจินตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศได้กล่าวถึงการประพันธ์มหาชาติคำหลวงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อปี พ.ศ. 2025 ซึ่งตรงกับหลักฐานทางด้านพงศาวดารไทย และได้กล่าวถึงวิธีการประพันธ์มหาชาติคำหลวงว่า ได้ประชุมนักปราชญ์พระภิกษุสงฆ์ร่วมกันประพันธ์ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการสวดคำหลวงอีกด้วย ดังตัวอย่างข้อความข้างล่างนี้ (เขียนตามอักษรวิธีปัจจุบัน)

“.....อนึ่งมีในพระราชพงศาวดารในเรื่องพระเจ้าประทุมสุรวงษ์สมุท 15 ว่า ในปีชลาชิตวาศก จุลศักราชได้ 844⁽¹⁴⁾ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ให้ประชุมพระสงฆ์สวดสังวาส และนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งปวง ผูกพระมหาชาติคำหลวงเป็นพิสดารทั้ง 18 กัณฑ์ เป็นคำสวดคำหลวง และถ้อยคำในคำสวดพระบาลีกิติ ในสวดเนื้อความกิติ เป็นไพเราะหนักหนา และเรียนยากยิ่งหนักหนา และเพราะกว่าสวดคำกล้อง และเพราะกว่าสวดคำของซึ่งมีมาโบราณนั้น ต่อเมื่อใดได้เรียนทุกกัณฑ์จึงสวดได้ ..... ถ้าแลเรียนสวดคำหลวง จดคำในสวดพระมหาชาติคำหลวงได้กิติได้เป็นบุญเป็นอันมาก เรียนสวดธรรมเป็นสำรวม จดคำได้กิติได้บุญ จะเรียนสวดญัตติกัมมกิติ ญัตติทุติกัมมกิติ ญัตติจตุตถกัมมกิติ จดคำได้กิติได้บุญเขียนก็ได้มากกว่าหนังสือเก่าแก่แต่ก่อนนั้น (มีมาก) หนักหนา และถ้อยคำอันนี้ว่าตามสัจจะ และว่าตามกติธรรม.....ฯลฯ.”

จากความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าหนังสือมหาชาติคำหลวงนั้นได้ประชุมนักปราชญ์ร่วมกับพระสงฆ์ช่วยกันประพันธ์ขึ้นมาจนครบ 18 กัณฑ์ ในปี พ.ศ. 2025 สมัยสมเด็จพระ-

(14) ตรงกับปี พ.ศ. 2025 ในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติว่า “ศักราช 844 ชลาศก ท่านให้เล่นการมหรสพ 15 วัน ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์” (กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ, กรุงเทพมหานคร 2514 หน้า 7.)

เนื้อหาโดยทั่วไปจึงเป็นการอธิบายวิธีอ่านออกเสียงเป็นส่วนใหญ่ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็น การอธิบายถึงการเขียนด้วยอีกโสดหนึ่ง

จากการศึกษาหนังสือจินตามณีฉบับสมัชสมเด็จพระเจ้าบรมโกศพอสรุปได้ว่า เนื้อหา แบ่งได้ 4 ตอนด้วยกัน คือ

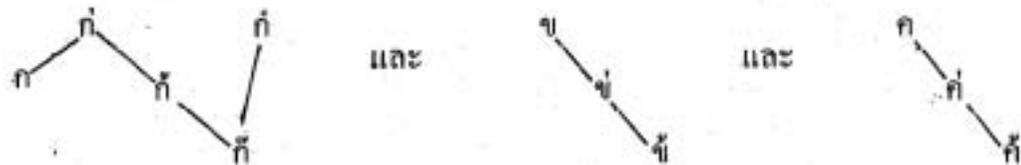
4.3.1 อธิบายการผันเสียงวรรณยุกต์ตามไตรยางศ์ ในหนังสือจินตามณีได้ จัดการแบ่งตัวพยัญชนะทั้ง 44 ตัวเป็นแบบไตรยางศ์ (อักษรสูง, กลาง, และต่ำ) อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งแบ่งตามอักษร ก. ข. (คือใน ก. ข. และนอก ก.ข.) ดังนี้

1) แบ่งตามไตรยางศ์ (ตามที่ทราบกันแล้วนั้น ให้ดูตัวอย่างในภาพต้นฉบับ รูปที่ 7)

2) แบ่งตามอักษร ก. ข. คือแบ่งตามการใช้ พยัญชนะ 33 ตัวที่ใช้เขียนคำภาษาบาลี เรียกว่า “อักษรใน ก. ข.” (รวม ค กอ คน) ส่วนพยัญชนะเต็มที่ใช้เขียนคำไทย รวม ศ. ษ. ด้วย เป็น 11 ตัวเรียกว่า “อักษรนอก ก. ข.” (ดูตัวอย่างในภาพต้นฉบับรูปที่ 7)

ในการแบ่งอักษรตามไตรยางศ์นั้น ท่านได้อธิบายถึงการออกเสียงไว้ด้วย วิธีการเขียน อักษรสูงอยู่เหนือบรรทัด และเขียนอักษรกลางอักษรต่ำไว้ระดับเดียวกัน เพื่อแสดงให้เห็นถึง การออกเสียง สูง-ต่ำ ซึ่งอธิบายไว้ว่า “อักษร 11 ตัวคือ ข ข ฉ ช ฎ ฏ ฌ ฎ ศ ษ ส ห นั้น ให้อ่านเสียงสูงเสมอกันไปเหมือน ข ศ ษ ส นั้น อักษร 33 ตัวเหลือนั้นให้อ่านเสียงกลาง เสมอกันไป.....”

ส่วนในการอธิบายการผันเสียงวรรณยุกต์นั้น ได้แสดงให้เห็นถึงการออกเสียงและ ระดับเสียง สูง-ต่ำ ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับการออกเสียงในสมัยปัจจุบัน คือระดับเสียงตรี ใน ปัจจุบันออกเสียงสูงสุด ส่วนเสียงจัตวานั้นขึ้นต้นด้วยเสียงต่ำและมาจบระดับเสียงสูง แต่ ในสมัยก่อนนั้นท่านอธิบายไว้ดังนี้

(จะเห็นว่า การออกเสียงอักษรต่ำต่างกับจินตามณีฉบับพระโหราธิบดี ให้ดูภาพต้นฉบับ รูปที่ 8)

จากคำอธิบายเรื่อง ไ้ม้ตรี ไ้ม้ช้ตวา นั้นได้แสดงให้เห็นว่า ไ้ม้ตรี ไ้ม้ช้ตวา เริ่มใช้กันแล้ว
ในสมัย ปี พ.ศ. 2275 หรือก่อนหน้านั้น ผู้เรียบเรียงจึงอธิบายไว้อย่างละเอียด และกลมกลืน
กับเนื้อความอื่น ๆ จนไม่อาจจะคิดได้ว่าได้มีการคัดลอกเพิ่มเติมในสมัยกรุงเทพฯ

การอธิบายการผันเสียงวรรณยุกต์นั้น อาจจะแสดงให้เห็นโดยตารางข้างล่างนี้

	สามัญ	เอก	โท	ตรี	จัตวา
อักษรกลาง ผันได้ 5 เสียง	กา	ก่า	ก้า	ก๊า	ก๋า
อักษรสูง + ต่ำ (อู๋) ผันได้ 5 เสียง 6 คำ	คา	ค่า	{ จ้า จ้า	ค๊า	ค๋า
อักษรต่ำ (เตี๋ยว) + ห.นำ ผันได้ 5 เสียง 6 คำ	ชา	ชา		{ ห่า ห่า	ช๊า

4.3.2 อธิบายเรื่องตัวสะกด คำเป็น คำตาย และพยัญชนะหัน

เรื่องตัวสะกดอธิบายไว้เล็กน้อยถึง ๑ แม่รวมทั้งหมด ก.กา ส่วนคำเป็น คำตายก็เช่นเดียวกัน
ทั้งเรื่องตัวสะกด และคำเป็นคำตายอธิบายเป็นความเรียง ถึงวิธีใช้ วิธีอ่านเขียน แต่ไม่ได้
แจกแจงโดยละเอียดเหมือนแบบเรียน

ส่วนเรื่องพยัญชนะหัน ก็อธิบายไม่มากนัก แต่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ในการอ่าน
หนังสือโบราณจึงยกตัวอย่างมาเพื่อจะได้เห็นวิธีการ โดยสังเขป

“....อนึ่ง กน ใช้ น. สองตัวก็ดี กง ใช้ ง. สองตัวก็ดี เกอว ใช้ ว. สองตัวก็ดี กก ใช้ ก.
สองตัวก็ดี กค ใช้ ค. สองตัวก็ดี กบ ใช้ บ. สองตัวก็ดี คือแทนไม้หันอากาศอ่านได้เหมือนกัน
กับไม้หันอากาศเรียงตัวและประโยคใช้ได้สั้นทุกตัว” เช่น

ดงนนั้น - ดงนั้น   ตวผู้ - ตัวผู้   กคค - กัด
วนนนั้น - วันนั้น   บงกบ - บังคับ   หกค - หัก
ฉนนั้น การใช้ รร หัน จึงเท่ากับไม้หันอากาศ เช่น ธรรม - ชัม, สรรพ - สัพ เป็นต้น

4.3.3 อธิบายการใช้เครื่องหมายต่าง ๆ เครื่องหมายต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการ
เรียนภาษาไทยนั้น ในหนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ อธิบายถึงวิธีใช้และวิธีอ่าน
อีกด้วย เช่น

- ไม้ทนต์ฆาต (๘) ใช้ฆ่าอักษรให้ตาย มิให้ออกเสียง เช่น จันทร์ สังข์
- ผันทอง สมมุติเรียกว่าฟันหนู (๘) ผู้บุราณเรียกว่า “มุสิกทนต์” ใช้ประจำ ฟันธุ์
(คือ สระ อี ใส่ฟันทองเป็น อี และใส่ฟันหนูเป็น อี)
- ฟองมัน (๐) ว่าปริมณฑลประคองไข้ไ้ใช้ประจำต้นหนังสือ ต้นบท

- นิกหิต (̣) อักษรไทยใช้ตามภาษาสันสกฤต แทนเสียง ม. เช่น ชู ฌุ - ชุม ฌุม
- ไม้ไต่คู่ (̣) ใช้ลงที่อักษรตัวใดให้อ่านเสียงสั้นเข้ากึ่งคำนั้น เช่น กิ (เกาะ) แล้ (และ)
- ฟันชู อี (̣) นอกจากจะใช้เป็นอี เต็มฟันทองเป็น อี เต็มฟันหนู เป็น อี และเต็ม นิกหิต เป็น อี แล้วยังใช้เป็นส่วนหนึ่งของสระ เออ อิก คือ สระเออ เมื่อมีตัว สะกดให้อ่านสั้นสนจึงเปลี่ยน อ. เป็นสระ อี ไว้ข้างบนตามแบบอักษรวิจิตรตามตัวอย่าง

ไม่มีตัวสะกด	มีตัวสะกด	พยัญชนะต้นควบกล้ำ
เออ	เกิด (เกอด)	เพลิง (เพลิง)
เออ	เดิน (เดอน)	เจริญ (เจอรญ)
เออเออ	เกิน (เกอน)	เพลิน (เพลอน)

(ถ้าสระเออ สะกดด้วย ข. ให้ลบสระ อี ออก เช่น เกข, เกข, เฉยเมข, ระเหย ถ้าเขียนไม้สระ อี รูปจะคล้ายกับสระ เอีย ตัวอย่าง เกีย, เกีย, เฉยเมีย ระเหย เป็นต้น)

4.3.4 อธิบายคำพ้อง การอธิบายคำพ้องรูป คือเขียนรูปเดียวกันแต่อ่านออกเสียงได้หลายอย่าง ซึ่งมีความหมายต่างออกไปด้วย เช่น เพลา อ่านว่า เพ-ลา และ เพลา จะมีความหมายต่างกัน ในปัญหาคำพ้องรูปนี้ทำให้พิจารณาเนื้อความ ดูการสัมผัส ดูว่าเป็นภาษาบาลี และใช้ปัญญาความชัดเจนในการพิจารณา ซึ่งท่านอธิบายดังนี้

“.....บุคคลผู้มีปัญญาฟังอธิบายไปให้แจ่มแล้วเกิด อักษรทั้งปวงนั้น เมื่อชัดเจนจะปรับเอาเป็นแท้ในคำนั้น ได้เพราะบาลีบ้าง ได้เพราะเนื้อความบ้าง ได้เพราะพืดกันเป็นกลอนบ้างได้เพราะประจำอักษรทั้งปวงบ้าง ได้ด้วยเจเนบ้าง ได้ด้วยปัญญาบ้าง ที่ว่าได้ด้วยปัญญานั้น คือ กวน จะอ่านว่า กะวน ก็ได้ อยู่ เกษม เกษม กิติ เกศมะ กิติ ก็ได้ อยู่ อ่านได้ถึงสามอย่าง เทอก จะอ่านว่า เทอก (เทิก) (เท-อก) กิติ ทะเอก กิติ ก็อ่านได้สามอย่าง เรื่องนี้มาอยู่เป็นธรรมดาอักษร เป็นสามแห่งอยู่ดั่งนั้นเอง ไม้ไต่คู่ไม้ทัณฑฆาต จะใส่ไม่ได้เอาใส่ และฉลาดแลดูกลอนจึงพืดกันนั้นกิติ ดูเรื่องเนื้อความกิติ จึงอ่านชอบด้วยอักษร.....”

4.4 อภิปรายจินตตามณีฉบับสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

จากการศึกษาหนังสือจินตตามณี จะเห็นได้ว่าเป็นตำราคู่มือครู หรือเป็นตำราว่าด้วยกฎเกณฑ์ของอักษรวิจิตรไทย ฉะนั้นผู้เรียบเรียงจึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “หนังสือบังคับอักษร” เนื้อเรื่องจึงเป็นการอธิบายถึงกฎเกณฑ์ในการอ่าน การเขียน และการใช้เครื่องหมายต่างๆ

เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของอักษรวิเชียรไทย ซึ่งจากการศึกษาจินตมณีนฉบับนี้แล้ว จะเข้าใจถึงสาเหตุต่าง ๆ อันเป็นที่มาของกฎเกณฑ์การเขียนการอ่านอย่างละเอียดกว้างขวาง เพื่อที่จะมีความรู้แตกฉานและแม่นยำในการอ่านการเขียนนั่นเอง

ถึงแม้ว่าจะเป็นส่วนที่ยากในการเข้าใจในปัจจุบันก็ตาม แต่ในสมัยก่อนนั้นคงเป็นส่วนที่ใช้กันจนเคยชิน ผู้อ่านผู้ศึกษาจึงสามารถเข้าใจได้ดี อีกประการหนึ่งการอธิบายถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ นั้นคงจะยากมากที่จะหลีกเลี่ยงส่วนที่สับสน ฉะนั้นเมื่อเราอ่านคำอธิบายที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจินตมณีนฉบับนี้ จึงดูเหมือนว่าผู้เรียบเรียงใช้ส่วนที่สับสนไปวนมา แต่ในสมัยนั้น ๆ ผู้อ่านคงเข้าใจสื่อความหมายได้พอควร

5. สรุปท้ายบท (สิ่งที่ควรจำ)

- แบบเรียนเล่มแรกของไทยคือ จินตมณีน ฉบับพระโหราธิบดี แต่งขึ้นสมัยพระนารายณ์ (2199 - 2231)
- เนื้อหาของจินตมณีนเป็นตอน ๆ เริ่มต้นตั้งแต่แบบเรียนสอนเด็กอ่านเขียน จนถึงตำราวิชาการ ภาษาไทยชั้นสูง คือฉันทลักษณ์
- จินตมณีนฉบับพระโหราธิบดี แพร่หลายมากใช้กันอย่างกว้างขวางในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้นและคัดลอกวิปลาสดลาดเคลื่อนไปมากในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น
- เครื่องหมายวรรคตอนยุคสมัยสมเด็จพระนารายณ์มี เพียง 2 รูป คือ เอก และ โท
- จินตมณีนฉบับความพ้อง คือหนังสือจินตมณีนฉบับพระโหราธิบดีที่มีคัดลอกความคลาดเคลื่อนน้อยกว่าหนังสือจินตมณีนฉบับความแปลก
- จินตมณีนฉบับหมอบรัดเล คือหนังสือจินตมณีนที่พิมพ์ร่วมกับ ประดม ก.กา ประดมมาลา และปทานุกรมมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “จินตมณีนฉบับสำรวมใหญ่”
- บทพากย์รามเกียรติ์มีปรากฏอยู่ก่อนสมเด็จพระนารายณ์ และได้นำมายกตัวอย่างอยู่ในหนังสือจินตมณีนฉบับพระโหราธิบดีหลายบท
- วรรณกรรมเรื่องพระรถเมรีได้มีการประพันธ์เป็นเรื่องสมัยก่อนพระนารายณ์ และได้นำเอาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินตมณีนด้วย
- คำประพันธ์ประเภทโคลงเกิดขึ้นในภาคเหนือ (อาณาจักรลานนาเชียงใหม่) ในสมัยราชวงศ์มังรายก่อน กวีอยุธยาได้แบบอย่างมาใช้และปรับปรุงให้ไพเราะขึ้น
- ศิลปะการเรียบเรียงของหนังสือจินตมณีนนั้น ใช้ความเรียงอธิบายเป็นส่วนใหญ่ ในตอนที่กล่าวถึงเรื่องฉันทลักษณ์มีการอธิบายเป็นบทประพันธ์บ้าง
- อักษรรหัส คือการเขียนหนังสือไทยแบบหนึ่งที่กวีจะซ่อนกลไว้ในอักษรเหล่านั้น

ต้องรู้จักถอดรหัสซึ่งจะอ่านได้ใจความ

- หนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศไม่ทราบผู้แต่ง
- หนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศเรียบเรียงเป็นความเรียงอธิบาย
- หนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศกล่าวถึงกฎเกณฑ์ของอักษรวิธียากกว่าเป็นแบบเรียน จึงเหมาะสำหรับผู้ที่ศึกษาหนังสือให้ลึกซึ้ง ไม่เหมาะกับผู้เริ่มเรียนใหม่ ๆ
- หนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศให้ข้อมูลสำคัญคือ ปีที่พ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์อักษรไทย (พ.ศ. 1826) และปีที่ประพันธ์มหาชาติคำหลวงสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 2025)
- จากคำอธิบายเรื่องไม้ตรี และชัตวา ทำให้เชื่อได้ว่ามีวรรณยุกต์ทั้งสองนี้เพิ่มขึ้นแล้วสมัยพระบรมโกศ
- หนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศนั้นผู้เรียบเรียงกล่าวว่า เป็นหนังสือประเภท “หนังสือกำกับอักษร” ก็ว่าด้วยกฎเกณฑ์ของอักษรวิธินั้นเอง
- หนังสือจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศไม่แพร่หลายมากนัก

โดยสรุปว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาแบบเรียนหนังสือไทยยังไม่พัฒนามากเท่าที่ควร คือมีแบบเรียนหลักเพียงเล่มเดียว คือจินตตามณี ฉบับพระโหราธิบดี ส่วนจินตตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ นั้น เป็นการอธิบายถึงกฎเกณฑ์ทางด้านอักษรวิธียากกว่า การเรียนหนังสือทั้งสองเล่มดังกล่าวนี้ผู้เรียนต้องอาศัยครูช่วยอธิบายอย่างมาก เพราะทั้งสองฉบับดำเนินเรื่องเร็วอย่างย่อ ๆ กล้ายับนทีก็ช่วยจำ

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ
 รัชกาลที่ ๕ ทรงเสด็จมาทอดพระเนตร
 ปรากฏการณ์สุริยุปราคา
 ๒๕๖๓

จารึกวิเศษ
 อักษรไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 และภาพสลักหิน
 ชนวน.

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเสด็จทอดพระเนตรปรากฏการณ์สุริยุปราคา
 King Nani Appearing at a Window of the Audience Hall
 From The Collection of the Bibliothèque Nationale de Paris

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทอดพระเนตรสุริยุปราคา
 กับทูตชาวโปรตุเกสที่เมืองหงสาวดี
 King Naresuan and The Jesuit Astronomers Observing the Lunar Eclipse
 From Voyage de Siam des Pères Jansons by Father Guy Tachard

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเสด็จทอดพระเนตรปรากฏการณ์สุริยุปราคา
 The Audience Hall in the Palace at Ayethaya
 From The Kingdom of Siam by Simon de La Loubere